

Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Akâid ve Kelâm Eserleri

The Works on Aqâid and Kalâm in Ziya Bey Manuscript Library

Halil ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi. Yozgat Bozok Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Yozgat /Türkiye

Dr. Lecturer, Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Yozgat /Turkey

halil.ozturk@yobu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8356-6357>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Mayıs / May 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Mayıs / May 2020

Yayın Sezonu / Publication Season: Mayıs / May

Atıf / Citation: Öztürk, Halil. "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Akâid ve Kelâm Eserleri". *edid: edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* 4/1 (Mayıs/May 2020): 1-39.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article was scanned by iThenticate. Plagiarism was not detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | <mailto:iifdergi@bilecik.edu.tr>

Copyright © Published by Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi /
Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Özet

Sivas'ta bulunmakta olan Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi Türkiye'deki 18 yazma eser kütüphanesinden birisidir. Bu kütüphanede kurucusu Ziya Bey zamanında toplam 3000 eser bulunurken en son yapılan ilavelerle birlikte 1532 yazma, 10000'den fazla matbu eser ve süreli yayın bulunmaktadır. Gün geçtikçe listeye yenileri eklenmektedir. Bu eserler kelâm, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi dini içerikli olduğu gibi felsefe, mantık, sosyoloji, tarih, astroloji, ahlak, eğitim, edebiyat, coğrafya, mimari ile ilgili farklı alanlarda çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yazılmış eserler de bulunmaktadır. Yazma ve basma eserlerin tamamının tasnifi ve kataloglanması yapılmış olup dijital ortama aktarımı sağlanmaktadır. Kütüphanede akâid ve kelâm alanında yazılmış 179 adet yazma eser tespit edilmiştir. Bunlardan 156'sı Arapça, 21'i Osmanlıca, 1'i Arapça-Osmanlıca ve 1 tanesi de Arapça-Osmanlıca-Farsça'dır. Bu eserlerin 156 tanesinin müellifi belli iken 23 'ünün yazarı tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Ziya Bey Kütüphanesi, Yazma eser, Akâid, Kelâm.

Abstract

Ziya Bey Manuscript Library, located in Sivas is of the 18 manuscript libraries in Turkey. While this library was including total of 3000 works at the time of its founder, Ziya Bey, it has recently comprised 1532 manuscripts, more than 10000 printed works and periodicals publications with the latest additions. New works are being added to the list by the day. The works in the library have religious content such as Kalâm, Tafsîr, Hadith, Fiqh, Sufism, as well as studies in different fields related to philosophy, logics, sociology, history, astrology, ethics, education, literature, geography and architecture. There are also works written in English, French and German languages. All of the manuscripts and printed works are classified and catalogued and digitized. 179 manuscripts are in the fields of aqâid and kalâm. Of these, 156 are in Arabic, 21 are in Ottoman Turkish, 1 is in Arabic-Ottoman Turkish and 1 is in Arabic-Ottoman Turkish-Persian languages. Although the authors of 156 manuscripts are known, 23 are anonymous.

Key words: Sivas, Ziya Bey Library, Manuscripts, Aqâid, Kalâm.

GİRİŞ

Yazma eser denilince elle yazılarak oluşturulan her türlü kitap, risale, mektup, levha ve belgeler kastedilmektedir. Yazma eserlerin ilk defa kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte yazının icadından sonra bu faaliyetin başladığını söylemek mümkündür. Özellikle İslâm'ın okuma ve yazmaya verdiği önemle bu iş daha da ileri safhalara gitmiş ve bu alanda sayısız ve eşsiz eserler Müslümanlarca meydana getirilmiştir.¹ Günümüze gelinceye kadar yazılan eserlerden insanın faydalanabilmesi için kütüphane adı verilen özel mekânlar oluşturulmuştur. Özellikle İslâm dünyasında ilk kütüphane oluşumunun Emevîler döneminde başladığı bilinmektedir. Müslümanlar hem şahıs hem de yöneticiler olarak kütüphane oluşumuna katkıda bulunmuştur. Abbasiler, Sâmânîler,

¹ Orhan Bilgin, "Yazma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 369.

Eyyübiler, Selçuklular ve Osmanlılar da bu alana önemli katkılarda bulunarak insanların faydalanması için kütüphaneler oluşturmuştur.²

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Sivas'ta Yusuf Ziya Bey (1868-1943) tarafından kendi adıyla anılan ve 1908 yılında faaliyete geçirilen 'Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi' açılmıştır. Bu kütüphanede dînî, sosyal, edebî, târihî eserler bulunduğu gibi süreli yayınlarda bulunmaktadır. Dini eserler arasında hiç şüphesiz ki dinin temel esaslarından bahseden akâid ve kelâm eserleri de yer almaktadır.³ Tespitimize göre akâid ve kelâm ile ilgili yazma eserlerden 156'sı Arapça, 21'i Osmanlıca, 1'i Arapça-Osmanlıca ve 1 tanesi de Arapça-Osmanlıca-Farsça'dır. Toplamda 179 akâid ve kelâm yazma eser mevcuttur. Bu eserlerin 156'sının müellifi belli iken, 23'ünün yazarı bilinmemektedir.

1. ZİYA BEY VE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

Yusuf Ziya Bey'in adı 'Yusuf Ziyâeddin'dir. Sivas'ın eski ailelerinden önceleri Râhatoğulları daha sonra ise Mütevellioğulları olarak bilinen aileden Mahmut Efendi ile Rukiye Hanım'ın oğlu olarak 1869'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra devlet memurluklarında kâtiplik, mümeyyizlik, mektupçuluk, kaymakam vekilliği, Maarif ve Evkaf Komisyonu azalığı, Sivas Sanayi Mektebi Müdürlüğü, Vilayet İaşe Müdürlüğü, Konyulhisar ve Divriği memurlukları, Sivas Vilayet Gazetesi muhabirliği gibi görevlerde bulunmuştur. 1902 yılında Hicaz Demiryolu inşaatına yardım toplama kampanyasında gösterdiği olağanüstü başarıdan dolayı madalya ile taltif edilmiş ve Sivas Vilayet Meclisi'nde Hamidiye-Hicaz Demiryolu Komisyonu'nda görevlendirilmiştir. 1919'da Sivas Nafia Başkâtibi iken Erzurum Kongresi'ne Sivas delegesi olarak katılmıştır. 51 yaşında iken I. ve VII. dönem Sivas milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapmıştır. 48 yıl bilfiil devlet kademelerinde hizmette bulunmuştur.⁴

² Müslümanların tarihte oluşturdukları kütüphaneler ve özellikleri hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail E. Erünsal, "Kütüphâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 11-32.

³ Son yıllarda Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan dini ilimlerle ilgili çalışmaların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Bu hususla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Zeynep Şimşek, *Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Alanındaki Yazma Eserlerin Tespiti ve Tavsihi*, (Gümüşhane Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Halis Demir, "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (Aralık/December 2018), ss. 187-232; Yüksel Göztepe-Fatih Çınar, "Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufi Eserler", *Akademiar* 5 (Ankara- Aralık 2018), ss. 13-46.

⁴ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları* (Sivas: Özbelsan A. Ş. Yayınları, 1998), 176-177; A. Necip Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2002), 122-123; İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları* (Sivas: İl Kültür

Yusuf Ziya Bey evli sekiz çocuğu olup, sessiz, sakin bir mizaca sahip ve okumayı seven bir kişidir. Arapça ve Farsça'yı bilmektedir. Kitaplara olan düşkünlüğü ve okuma sevgisi onu 38 yaşında bir kütüphane kurmaya sevketti. 1908 yılında dayanıklı kesme taşlardan bir bina yaptırdı. Vakitlerinin çoğunu orada geçirdi. Zenginleştirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadı. Milletvekilliği maaşını dahi kütüphaneye tahsis etti. 1943 yılında vefatı üzerine kütüphanenin yönetimi oğullarına geçti. 1978'e kadar oğulları kendi imkânlarıyla kütüphaneyi yaşattı. 13 Mart 1978'de Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından eski eser olarak kabul edildi. 7 Nisan 1980'de kamulaştırıldı. 1983'te de onarımı tamamlandı ve kitapların envanteri çıkarıldı.⁵ Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi en son oluşturulan kütüphanelerle birlikte Türkiye'deki 18 yazma eser kütüphanelerinden birisi oldu.⁶

Kütüphanede eski eser ve yeni eser bölümü adıyla iki kısım bulunmaktadır. Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi tanıtım katalog kayıtlarına ve bazı araştırmaların verdiği bilgilere göre eski eser bölümünde 267'si Türkçe, 721'i Arapça ve 52'si Farsça olmak üzere toplam 1040 el yazması eser bulunmaktadır.⁷ 5249'u Türkçe, 2721'i Arapça ve 118'i Farsça olmak üzere toplam 8088 adet eski harfli matbu eser bulunduğu, yeni eser bölümünde de 11763 civarında Türkçe, 435 Fransızca, 83 İngilizce ve 52 adet Almanca eser olduğu belirtilse de⁸bugün yapılan bağışlarla bu sayılarda önemli oranda artış olmuştur. 1489 el yazması eserin bulunduğu bilgisi verilse de⁹ son ilavelerle birlikte yazma eserlerin sayısı 1532'ye ulaşmış olup çalışmada bu rakamı esas alarak akâid ve kelâm eserlerini tespit etmeye çalıştık.

Eserleri belli bir sistematik içerisinde ele alıp inceledik. Öncelikle akâid ve kelâm eserlerini kaydettik. Daha sonra akâid ve kelâm metinlerini şerhler,

ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006), 1: 192-193; Sadi S. Kucur, "Râhatoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 411; Bayram Ali Çetinkaya, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokrati Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2008), 63-90.

⁵ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 123-124; Fatih Rukancı, "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* 19/2 (2005), 278-281; *Sivas Kütüphanelerinin* (Sivas: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011), 1: 195.

⁶ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun, Kanun No: 6093, Kabul Tarihi: 28/12/2010.

⁷ Demir, "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler", 189.

⁸ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 124; Demir, "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler", 189.

⁹ Göztepe-Çınar, "Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufi Eserler", 17-18; Şule Özkan, *Ziya Bey Kütüphanesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi* (Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2003), 6-9.

haşiyeler, kasideler ve kaside şerhleri şeklinde alt başlıklarla sınıflandırdık. Kelime ve ıstılah anlamlarını ifade ettik. Eserlerin sıra ve demirbaş numarasını, müellifini, eserin ismini, hattatını, dilini, istinsah tarihi ve yerini, yazım özelliklerini, ölçüsünü, varak ve satır sayısını, cilt özelliklerini kütüphanenin yazma eserler kataloguna göre belirttik.

2. KÜTÜPHANEDEKİ AKÂİD VE KELÂM ESERLERİ

'Akâid', 'akd' kökünden türemiş olan 'akîde' kelimesinin çoğulu olup 'dügümlemek, bir şeyin iki ucunu birleştirmek' gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten türetilen ve iman ile eş anlamlı olan 'îtikad' ise, 'bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek ve düğüm atmuşçasına bağlanmak' demektir.¹⁰ Buna göre 'akâid' ıstılahta, 'İslâm dininin temel kaideleri, inanılması zaruri hükümlerinin bütünü' anlamına gelir.¹¹ Akâid ilmi de bu temel ilkelerden bahseden bir ilimdir. Akâid konusunda yazılmış eserler hangi devirde yazılırsa yazılsın, hangi metodu kullanırsa kullansın İslâm'ın iman esaslarından bahseden eserlerdir. Bu eserlerde kelâm metoduyla yazılanların aksine genelde nakille yetinilmekte, farklı ekollerin görüşlerine ve onlarla tartışmalara yer verilmemekte, İslâm inancı özet bir şekilde verilmektedir.¹²

'Kelâm', 'kelime'nin çoğulu olup 'kelm' kökünden türemiş ve 'yaralamak, etkilemek' anlamına gelmekte ve 'bir fikri tam olarak anlatan söz' demektir. Kelâm ilmi konusuna ve dönemlere göre her ne kadar farklı tanımlansa da genel olarak kelim, 'Allah'ın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir.'¹³ Gayesine göre ise, 'kesin deliller getirmek ve ileri sürülecek karşı fikirleri çürütmek suretiyle dini inançları kanıtlama gücü kazandıran bir ilimdir'.¹⁴ Bu tanımlardan hareketle genel olarak kelâmı 'İs-

¹⁰ Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 341; Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâf-ı ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), 2: 1192.

¹¹ Ahmet Saim Kulavuz, "Akâid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 212.

¹² Mevlüt Özler, "Kelim Tarihi", *Kelim El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 26.

¹³ Abdullatif el-Harputî, *Kelâm İlmine Giriş*, çev. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 19.

¹⁴ Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Mevsûatü mustalâhâtü miftâhi's-saâde ve misbâhi's-siyâde fî mevduâtî'l-ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1998), 207; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, sad. Mehmet Talu ve dğr., (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2007), 13-17; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 181; Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 196.

lam dininin inanç ve davranış ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilim' olarak tarif etmek mümkündür.¹⁵ Diğer ilmi disiplinlere nazaran sahip olduğu özel konumu sayesinde kelâm ilmi, her dönem ayırıcı mevkîni koruyabilmiş ve kütüphanelerin en müstesna köşelerinde kendisine yer bulabilmiştir.

Kütüphanede tespit ettiğimiz akâid ve kelâm metinleri (sıra-demirbaş no), müellif, eser, hattat, dili, istinsah tarihi ve yeri, yazım özelliği, ölçüsü, varak ve satır sayısı, cilt özelliği, konusu, nereden geldiği ve tarihi olacak biçimde aşağıdaki şekildedir:

2.1.(70-72); Ahmed b. Süleyman İbn Kemal Paşa (ö. 940/1533), *Dekâiku'l-ahbâr*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, medrese neshi, 29.7x18-16x10.5, 91 varak 13 satır (sonu eksik), karton, Ahiret hayatı (297.33), Ziyabey Varisleri (03/04/1985).

2.2.(77-79/8); Ebu'l-Muîn Muhammed en-Nesefî (ö. 508/1114), *Hulâsatü'l-akâid*,hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik kırması, 21.8x15.6-17.4x8, 25 varak 23 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.3.(77-79/9); Ebû Ca'fer Muhammed et-Tahâvî (ö. 321/933), *Kitâbu Melekût*, Muhammed Hasan b. Atif, Arapça, 1258/1842 Amasya, Talik kırması, 21.8x15.6-17.5x11.5, 32 varak 25 satır, karton, Akâid (297.45) ve Ziyabey Varisleri (03. 04. 1985).

2.4. (115-117/2); Yahya b. Ebubekir (ö.?), *Risâletü'n fi'l-i'tikât*, Halil b. Muhammed b. Hasan, Arapça, 1083/1672 Gaziantep Babacioğlu Medresesi, Nesih, 21x15-15x7.5, 22b-33b 12 varak 17 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.5. (138-140/1); Nureddin Ebubekir es-Sâbûnî (ö. 580/1184), *el-Kifâye fi'l- kelâm*, Muhammed b. Hüseyin b. Kasım, Arapça, 1097/1685 yer yok, Nesih, 18.6x12.5-14.5x8, 1b-37b (37 varak) 25 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.6. (138-140/2); Müellif tespit edilemedi, *Mûlahhas min şuabi'l-îmân*, Muhammed b. Hüseyin b. Kasım, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18.6x12.5-14.5x8, 3+1 varak 17 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.7. (138-140/4); Bediyüddîn el-Kazvinî (ö.?), *Kitabu'l-İstihsân fi mâ yûci-bu'l-küfr*;İsmail b. Nesim, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 18.5x12.5-14x6, 11+2 varak 19 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

¹⁵ Yavuz, "Kelâm", 25: 196.

2.8. (138-140/5); İbrahim Hakkı b. Osman el-Erzurûmî (ö. 1186/1772), *Manzûme-i hüddâ rabbim*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 18.5x12.5-14x6, 3 varak 23 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.9. (138-140/6); Müellif tespit edilemedi, *Kitâbu Levâmiu'l-beyân fi metâli'i'l-îmân*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18.5x12.5-13x6.5, 71b-80 (10 varak) 15 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.10. (138-140/7); Necmeddîn Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö.537/1142), *Akâidü'n-nesefî*, Muhammed b. Hüseyin b. Kasım, Arapça, 1097/1686 yer yok, Nesih, 18.5x12.5-15x8, 1+82b-96b (16 varak) 17 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.11. (146-148/1); Abdullah b. Ahmed Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö.710/1310), *Umdetü'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18.5x13.7-12.5x8.5, 27 varak 13 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.12. (147-149/2); Müellif tespit edilemedi, *Osmanlıca Akâid*, hattat yok, Osmanlıca, 1164/1751 yer yok, Talik, 18x11.5-14.5x6.2, 18 varak 21 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.13. (157-159/3); Müellif tespit edilemedi, *Akâidü'l-fırkati'n-nâciye*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18x11-12.5x6, 64b-67a (4 varak) 15 satır, deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.14. (158-160); Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (ö. 692/1293), *Tavâliu'l-envâr min metâli'i'l-enzâr*, Lütfullah b. Veli, Arapça, 919/1513 yer yok, Talik kırması, 18.3x13.5-13x7.2, 1+56 varak 17 satır, deri, , Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.15. (168-170); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *el-Fıkhü'l-ekberu'l-ebşâd*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 16.3x10.5-11.5x6, 1+29 varak 11 satır (Kitabın devamında Ebû Mûti' el-Belhî'nin İmam-ı A'zam'a Akaid ile alakalı sorularını içeren 64 varak ve 11 satır kitap da mevcuttur), karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.16. (173-175/1); Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî (ö. 580/1184), *el-Akâidü'l-islâmiyye*, Haif b. İkab, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 16.8x13.5-13.2x8.2, 145+14 varak 17 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.17. (173-175/2); Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî (ö. 508/1114), *Bahru'l-keâm*, Haif b. İkab, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih,

16.8x13.5-13.2x8.2, 49 varak 17 satır, ciltsiz, Kelâm (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.18. (184-186/2); Kâsım el-Kayserevî (ö.?), *Mecmûatür'r-resâil (Risâletü'n fi'l-akâid)*, İsmail b. Bekir el-Kayserevî, Arapça, 1271/1854 yer yok, Nesih, 22.8x15.8-18.5x13, 74a-76b (3 varak) 17 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.19. (187-189/7); Muhammed b. Yusuf et-Tilimsânî Ebû Abdullah es-Senûsî (ö. 895/1490), *el-Akâidü's-senûsiyye=Ümmü'l-berâhîn*, Numan b. Ahmed Hamdi b. Abdurrahman, Arapça, 1134/1722 yer yok, Nesih, 21.5x14.3-15x8.5, 45a-49b (5 varak) 15 satır, deri cetvelli serlevhalı, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.20. (187-189/8); Muhammed b. Yusuf et-Tilimsânî Ebû Abdullah es-Senûsî (ö. 895/1490), *el-Akâidü's-senûsiyye=Ümmü'l-berâhîn*, Numan b. Ahmed Hamdi b. Abdurrahman, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21.5x14.3-14.5x7, 50b-58a (9 varak) 19 satır, deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.21. (255-257/7); Müellif tespit edilemedi, *Risâletü'n fi ahvâli'l-kıyâme*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 21x15-12x6, 8 varak (204b-212b) 15 satır, karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.22. (258-260/1); Saçaklızâde Muhammed b. Ebubekir el-Marâşî (ö. 1145/1732), *Nazmu'l-leâl*, hattat yok, Osmanlıca, 1081/1670 yer yok, Nestalik, 20x14.5-16.5x11, 38 varak 11 satır 2 sütun, deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.23. (310-312/1); Kemaleddin Muhammed b. İbnü'l-Hümmam es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Kitabü'l-Müsayere*, Ali b. İsmail b. Murad, Arapça, 1122/1710 yer yok, Talik, 57 varak 17 satır, 20.5x14-sb. bb., karton (Ebru), Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.24. (310-312/2); Ebu Cafer Muhammed et-Tahâvî (ö. 321/933), *Beyanü's-sünneti ve'l-cemaati fi'l-akâid*, Ali b. İsmail b. Murad, Arapça, 1122/1710 yer yok, Talik, 8 varak 17 satır, 20.5x14-6x3, karton (Ebru), Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.25. (358-360/1); Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1114), *Bahru'l-keâm fi usûli'd-dîn* (Başı eksik), Abdullah b. Muhammed, Arapça, 1116/1704 yer yok, Nesih, 21.5x16-14.5x9, 51 varak (1b-51b) 17 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

2.26. (433-3802/6); Müellif tespit edilemedi, *Risâletü'd-duhân*, Bekir b. Hamza Mola Ali, Arapça, 1081/1670 yer yok, Rik'a, 20x13.5-14.5x7, 5 varak (56b-60a) 21 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.27. (437-3806/2); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *el-Fıkhul-ekber*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 19x14-13.5x7, 4 varak (5b-8b) 19 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.28. (437-3806/4); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü İmam-ı A'zâm*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 19x14-14x8.5, 4 varak (17a-20b) 19 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.29. (448-3817/4); Müellif tespit edilemedi, *Risâletü'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 20x12.5-19x10.3, 3+41 varak (45b-47a-89a) 26 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.30. (448-3817/6); Müellif tespit edilemedi, *Risâle fî isbâti'l-vahdâniyye* (Bundan sonraki sayfalarda muhtelif şiirler vardır), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x12.5-15.5x8.5, 9+62 varak (105b-113a-113b-175b) 17 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.31. (463-3832/4); Ebu'l-Muzaffer b. Mansûr el-Hatîb (ö. 505/1111), *Risâle fî elfâzi'l-küfr*, hattat yok, Arapça, 1139/1726 yer yok, Nesih, 20.2x14-15.5x9.5, 10 varak (87b-96b) 13 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.32. (478-3847/4); Yahya b. Ebûbekir el-Hanefî (ö.?), *Risâletü'n fi'l-i'tikâd*, hattat yok, Arapça, 1059/1649 yer yok, Nesih, 20x14-15.5x8, 19 varak (48b-66b) 19 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.33. (478-3847/5); Dülgerzâde Rıza (ö.?), *Nazmu'l-leâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x14-14x7.5, 10 varak (67b-76b) 19 satır 2 sütun, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.34. (478-3847/6); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *el-Fıkhul-ekber* (sonu eksik), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x14-15x8, 4 varak (77b-80a) 19 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.35. (495-3864/5); Kafi-î Akhisârî Hasan b. Abdullah (ö. 1025/1616), *Risâle fî ahvâli'l-kıyâme* (*Risâle fî beyâni's-sûr*), hattat yok, Arapça, 1092/1681 yer yok, Nesih, 21x15-14.5x6.8, 8varak 17 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.36. (506-3875/1); müellif tespit edilemedi, *Risâle-i isnâ aşara mes'eleten*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20.5x14-12.5x18.5, 1 varak 31 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.37. (508-3877); Muhammed b. Süleyman Nâzirzâde (ö.?), *Tertîbü'l-le'âlî fî silki'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 19.7x12.2-16x7.1, 80 varak 17 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.38. (510-3879); Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebûbekir es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Habâik fî ahhâiri'l-meâlik*, hattat yok, Arapça, 1023/1614 yer yok, Talik, 21x15-17x10, 121 varak 19 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.39. (514-3883/3); Müellif tespit edilemedi, *Risâle-i akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 20.5x15-17x11, 46b-50b (5 varak) 14 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.40. (527-3896); Muhammed Nureddiîn Niksâri (ö.?), *Muhtasar dürrü meknûn*, hattat yok, Osmanlıca, 1129/1717 yer yok, 20.5x14-14.5x9, 131 varak 15 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.41. (544-3913/2); Hâlid b. Abdulhakîm es-Siyalkutî el-Bağdâdî (ö.?), *Risâletü'l-irâdeti'l-cüz'iyye*, Muhammed Vecîhî, Arapça, 1167/1754 yer yok, Nesih, 21.2x16-15x9.5, 50 varak 19 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.42. (548-3917/6); Ebubekir Muzafferuddîn en-Nakşibendî (ö.?), *Risâletü'l-mî'rac*, hattat yok, Arapça, 1092/1681 yer yok, Nesih, 21x14.5-114.5x6.6, 8 varak 21 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.43. (597-3966/6); Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman Kemal Paşazâde (ö. 940/1533), *Risale fî hakki'l-valideyn*, Muhammed b. Mustafa, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 22x16.5-16.5x8, 4 varak 21 satır, Deri, Kelâm (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.44. (597-3966/8); Mahmud? (ö.?), *Usul-i Mahmûd*, hattat yok, Arapça, 1133/1721 yer yok, Rik'a, 22x16.5-16.5x9, 5 varak 21 satır, Deri, Kelâm (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.45. (597-3966/9); Ebû Abdullah Muhammed Yusuf es-Senûsî (ö. 895/1490), *Akâidetü ehli't-tevhîd*, Muhammed b. Mustafa, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 22x16.5-16.5x9, 3 varak 21 satır, deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.46. (626-3995); Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah eş-Şiblî, (ö. 769/1367), *A'kâmu'l-mercân* (cinlerle ilgili), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 25x16-19x12.5, 108 varak 18 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.47. (673-4042/1); İsmail b. Muhammed (ö.?), *Neticetü'l-efkâr ve'l-ahbâr fî mi'râci'n-nebiyyi'l-muhtâr*, Abdullah b. İbrahim (Cerrah Camii imamı), Arapça, 1114/1702 yer yok, Nesih, 31x19.5-19.5x8, 180 varak 12 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.48. (673-4042/2); Yahya (ö.?), *Kitâbu Yahya*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 31x19.5-9.5x8, 12+3 varak 23 satır, karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

2.49. (690-6449); Ahmed Bican Yazıcızâde (ö. 859/1454), *Envâru'l-âşıkın*, Hüseyin b. Muhammed, Osmanlıca, 1138/1726 yer yok, nesih, 27x20.5-23x14, 218 varak 12 satır, deri, Akâid (297.45), Bedreddin Heper Bağış (31.06.1998).

2.50. (796-8880); Said b. Musa el-Halebî (ö.?), *İlmü'l-hüdâ fi usûli'd-dîn*, hattat yok, Arapça, 1095/1684 yer yok, Nesih, 20x14.5-15x8.5, 47 varak 23 satır, deri, Akâid (297.45), Mehmet Taşpınar Bağış (01.07.2010).

2.51. (799-8883); Müellif tespit edilemedi, *Risâle-i kelime-i şehâdet*, hattat yok, Osmanlıca, 1242/1826 yer yok, Nesih, 20x15-15.5x10, 46 varak 22satır, Akâid (297.45), Mehmet Taşpınar Bağış (01.07.2010).

2.52. (809-8893/1); Halil b. Ahmed es-Sıddîkî (ö.?), *Mesâlikü's-sâlikîn fi tercemeti esâsi'l-berâhîn*, Muhammed b. Muhammed, Osmanlıca, 1192/1778 yer yok, Nesih, 20x14-14x8.5, 173 varak 13 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.53. (840-8924/3); İshak b. Ebi İshak İsmail el-İstanbulî Ebu İshakzâde (ö. 1147/1734), *Manzume-i İshak Efendi*, Hasan b. Mustafa el-Kayseri, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Talik, 21.5x15.5-bb.mm., 30 varak st.bb., cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.54. (847-8931); Eyyüb b. Musa el-Kefevi Ebü'l-Bekâ (ö. 1094/1683), *Külliyyatü'l-ulûm*, Hüseyin b. Abdullah, Arapça, 1207/1792 yer yok, Nesih, 27.5x19-20x11, 326 varak 31 satır, cilt bilgisi yok, Kelâm (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.55. (869-8954); Muhyiddîn Muhammed b. Pir Ali el-Birgîvî (ö. 981/1573), *Ravdâtü'l-cennât fi usûli'l-i'tikâdât*, Ahmed b. Said Osman es-Sivasî, Arapça, 1174/1760 yer yok, Nesih, 21.5x14-15x5.5, 174+60 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.56. (905-8990); Nasiruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (ö. 692/1293), *Tavâliu'l-envâr min metâli'i'l-enzâr*, Abdurrahman Muhammed eş-Şirazi, Arapça, 987/1578 yer yok, Nesih, 19.4x12.5-12x17, 86 varak 13 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.57. (906-8891/2); Hâkim es-Semerkindî (ö. 342/953), *es-Sevâdü'l-a'zam*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, nesih, 20x13-14x7.5, 84 varak 15 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.58. (912-8997/1); Celalüddîn Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî (ö. 918/1512), *Risâle fi isbâti'l-vâcib* (sahibi Seyyid Hüseyin b. Sivas, 1190), hattat

yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 19x14-13.5x5, 38 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.59. (912-8997/2); Celalüddîn Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî (ö. 918/1512), *Risâle fi isbâti'l-vâcib el-cedid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 19x14-13.5x5, 53 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.60. (933-9018/3); Ebu'l-Feth Muzaffer b. İbrahim Mensur el-Hatib (ö.?), *Risale fi elfazı'l-küfr*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, 22x15-9x15, 19a-22b 20 satır, ciltsiz, Tecvid (297.18), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).¹⁶

2.61. (933-918/6); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Kitâbu Fıkı'l-ekber*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 22x15-8x14, 70b-94a 15 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.62. (933-9018/7); Bedru'r-Reşid Muhammed b. İsmâil (ö. 768/1366), *Kitâbu elfâz-ı küfr*, İsmail b. Osman, Arapça, 1082/1672 yer yok, Talik, 22x15-18x14.5, 94b-110b 15 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.63. (937-9022/6); Abdullah b. Yusuf el-Geylani (ö. ?), *Risâletü'n fi isabeti'l-istivâ*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20.5x14-16.5x9, 6 varak 25 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.64. (946-9031); Ali Sadri Konevî (ö.?), *Terceme-i ehli's-sünne ve'l-cemaa*, hattat yok, Osmanlıca, 970/1563 yer yok, Nesih, 16.1x10-11.7x6, 187 varak 13 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.65. (956-9041); Yusuf b. Cüneyd Ahi Çelebi (ö. 905/1499), *Hediyetü'l-mehdiyyîn*, Celil b. Hüseyin b. İbrahim, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x13-13.5x5.5, 71 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

2.66. (1013-9101/2); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20.8x14-15.5x7.5, 4 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

2.67. (1013-9101/4); Hal b. Ahmed Abdülcelil (ö.?), *Emr-i bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-münker*, hattat yok, Arapça, 1124/1712 yer yok, Nesih, 20.8x14-14x8, 6 varak 21 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

¹⁶ Bu eser tecvid bölüne kayıtlı olsa da konusu akaid olduğu için buraya kaydettik.

2.68. (996-9084); Ebu Hamid el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *Cevahiru'l-kur'an* (sonu eksik), hattat yok, Arapça, 1020/1611 yer yok, Nesih, 18x13-13.5x9.5, 140 varak 16 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

2.69. (1013-9101/5); Sarıca Molla Muhammed Efendi (ö.?), *Risâletü'l-esâsiye*, hattat yok, Arapça, 1124/1712 yer yok, Nesih, 20.8x14-14x8, 3 varak 21 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

2.70. (1070-14214/1); Müellifi tespit edilemedi, *Kitâbu Ahvâli kıyâmet*, Molla Mustafa b. Hasan, Arapça, 1242/1826 yer yok, Nesih, 17x12.5-12.5x7, 11 varak 14 satır, deri, Fıkıh (297.5), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).¹⁷

2.71. (1109-14253); Müellif tespit edilemedi, *Kitab-ı Şerif*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x12-13x8, 64 varak 13 satır, karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.72.(1119-14263); Abdülmecîd es-Sivâsî (ö.1049/1639), *Dürerü'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 19x14-16x8, 45 varak 21 satır, karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.73. (1143-14287/6); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*, hattat yok, Arapça, 1087/1676 yer yok, 21x5-15x7.5, 144b-146b (3 varak) 23 satır, deri, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.74. (1152-14296); Balbani Şeyh Ahmed (ö.?), *Risaletü'ş-Şeyh Ahmed Balbani*, Abdulkadir es-Sivâsî, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18x12-11x6, 18 varak 15 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.75. (1167-14311); Müellif tespit edilemedi, *Mecmuatü'r-resâil (Elfâz-ı küfr, Ahvâli'l-Kıyame, Hadisi-i erbain, Risak-ı şemsiyye)*, hattat yok, Arapça-Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 19x14-13x9, 63 varak 15 satır, deri, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.76. (1169-14313); Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *Kitâbü'l-Erbain fî usûli'd-dîn*, hattat yok, Arapça, 891/1486 yer yok, Nesih, 20x14-15x9, 148 varak sb. bm., deri, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

¹⁷ Bu eser fıkıh bölümüne kaydedilmiştir. Ancak konusu Akâidle ilgili olduğu için buraya kaydettik.

2.77. (1170-14314/1); Muhyiddîn Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi (ö. 981/1573), *Ahvâlü etfâli'l-müslimîn*,¹⁸Mustafa b. Muhammed, Arapça, 1127/1715 yer yok, Nesih, 19x13-14x6.5, 47 varak 17 satır, İslâm Ahlakı (297.85), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.78. (1171-14315/1); Müellif tespit edilemedi, *Kitâbu Ahkâmi nâfiî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 21.5x14-15.5x7, 42b-68a (26 varak) 27 satır, Deri, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.79. (1177-14321); Kadızâde Muhammed Efendi (ö.?), *Mesâil-i ehl-i sünnet ve'l-cemaat*,hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Rik'a, 21x15-16x10, 154 varak 13 satır, Deri, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

2.80. (1290-14434/1); Hasan b. Ömer (ö.?), *Kitâbu Tafsilî'l-îman*, Seyyid Hasan Osman, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x14.5-16x8.7, 6 varak (2a-7b) 19 satır, deri, Akâid (297.45), Şahıslardan Bağış Gelen Yazma Eserler.

2.81. (1295-14439/1); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *el-Fıkhü'l-ekber*, Seyyid Mustafa b. Mollazâde, Arapça, 1005/1597 yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x8, 6 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

2.82. (1295-14439/2); İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549), *Ehemmü'l-umûr*, Seyyid Mustafa b. Mollazâde, Arapça, 1105/1695 yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x8, 44 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

2.83. (1295-14439/4); Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Ahmed en-Neseî (ö. 537/1142), *el-Akâidü'n-neseîyye*, Mustafa b. Abdurrahman, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x7.5, 4 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

2.84. (1295-14439/7); Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Senûsî (ö. 895/1490), *Akâidü's-senûsî*, Mustafa b. Abdurrahman, Arapça, 1115/1695 yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x7.5, 5 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

¹⁸ Bu eser kayıtlarda ahlak bölümüne yazılmıştır. Ancak İmam Birgivi bu eseri oğlunun küçük yaşta ölümü üzerine yazarak küçük yaşta ölen Müslümanların çocuklarının ahretteki durumunu izah etmektedir. İmam Birgivi'nin eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1992), 92; Emrullah Yüksel, *Mehmed Birgivi'nin Dinî ve Siyasî Görüşleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 45-46; Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 75-76; Mehmet Özkan, XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlim ve Fakihi Muhammed Birgivi'nin Fıkhî Meselelere Yaklaşımı (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 79-106.

2.85. (1295-14439/8); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*, Mustafa b. Abdurrahman, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x7.5, 9 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

2.86. (1300-14444/1); Şeyh Muhammed Bahaeddin (ö.?), *Risale el-müteallika bi'l-i'tikâd*, hattat yok, Arapça, 1247/1831 yer yok, Talik, 19.5x13-14.5x8, 13 varak (1b13a) 13 satır, deri, Akâid-Kelâm (297-45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

2.87. (1300-14444/2); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*, hattat yok, Arapça, 1247/1831 yer yok, Talik, 19.5x13-14.5x8.5, 6 varak (14b-19a) 13 satır, Deri, Akâid-Kelâm (297-45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

2.88. (1300-14444/3); Müellif tespit edilemedi, *İlm-i hâl*, hattat yok, Arapça, 1247/1831 yer yok, Talik, 19.5x13-14.5x8.5, 9 varak (19b-28a) 13 satır, Deri, Akâid-Kelâm (297-45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

2.89. (1305-14449/3); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*(kitabın 94. varaktan 109. varığa kadar olan kısımda muhtelif konularda hatlar var),hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 21x16.5-66 mm., 5 varak (90b-94a) st.bb., Deri, Akâid-Kelâm (297.45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

2.90. (1328-15443/3); Abdüllatif b. Abdülaziz İbn Ferište İbn Melek (ö.801/1398), *Risale-i Ferište-Ahiretnâme*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Rik'a, 22x16-15x10, 4 varak (sonu eksik) 21 satır, Karton, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.91. (1333-15448/2); Müellif tespit edilemedi, *Der Beyanı alamet-i ehl-i îmân*,Hacı Hasan Akyol, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Rik'a, 24.5x11-bb.mm., 25 varak bb.st., Karton, Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.92. (1343-15458/1); Ebu Cafer Muhammed b. Abdullah el-Kisâî (ö.?), *Kitâbu'l-Melekût*,hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 20x14-17x8.5, 33 varak 27 satır, Karton, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.93. (1347-15463/1); Kadızâde (ö.?), *Tefsir-i amentü*, hattat yok, Osmanlıca, 1140/1727 yer yok, Nesih, 20x14-15x7.5, 32 varak 21 satır, Deri, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.94. (1350-15465); Müellif tespit edilemedi, *Esrâr-ı ilahî*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 23x16.5-15x9.5, 62 varak 11 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.95. (1364-15479/1); Muhammed b. İsmail b. Mahmud Bedrü'r-Reşid (ö.768/1366), *Risaletü'n fi elfâzı'l-küfr*, Ahmed b. Mahmud b. Osman, Arapça,

1127/1715 Sivas, Talik, 20x14.5-17.5x10, 1a-11b (11 varak) 21 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.96. (1364-15479/2); Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *Vasiyyetü'l-İmami'l-A'zam*, hattat yok, Arapça, 1127/1715 Sivas, Talik, 20x14.5-17x8, 2 varak (12b-13b) 21 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.97. (1383-15498); Mellif tespit edilemedi, *Delâilü'l-mesâil alâ enâmili'r-resâil*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Rik'a, 24.5x18-12x6, 104 varak 17 satır, Bez, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.98. (1389-15504); Hüseyin (Yozgatlı) (ö.?), *Manzum akâid Kitabı*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 22x16-18.5x12, 321 varak 15 satır 2 sütun, Karton, Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.99. (1411-15526); İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö. 1196/1772), *Hey'etü'l-İslâm*, hattat yok, Osmanlıca, 1191/1777 yer yok, Talik, 18.5x13.8-11.3x6.6, 83 varak 15 satır, Karton, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.100. (1427-15542); Rızâi İshak b. Hasan el-Hanefi et-Tokâdî (ö. 1120/1708), *Nazmu'l-leâlî*, hattat yok, Osmanlıca, tarih ve yer yok, Nesih, 20.5x14-15.5x8.5, 10 varak 19 satır, Karton, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.101. (1441-15557/1); Ahmed b. İsa el-Ferhânî (ö.?), *Risâletü't-tevhîd*, Derviş Ahmed Şükri b. Osman, Osmanlıca, 1241/1825 yer yok, Talik, 12x17.5-14x7, (2b-45a) 44 varak 21 satır, Deri, , Akâid (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.102. (1448-15563/2); İmamzâde eş-Şevki Muhammed B. Ebubekir el-Buhârî (ö. 573/1177), *Ukûdu'l-manzume min sünen-i seyyidi'l-mürselîn*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 29.5x19.5-21.5x17.5, (31b-40b) 9 varak 25 satır, Deri, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

2.103. (1470-15696); Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnisavî (ö. 1000/1591-92), *Siracü'l-fikh fi ilmi's-sıfati ve't-tevhîd* (sonu eksik), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20x14.5-13.5x8, 56 varak 15 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Sezgin Zabun Bağış.

2.104. (1488-15714/1); Müellif tespit edilemedi, *Kitâbu'l-Akâid* (kitabın başı eksik), İbrahim b. Yusuf el-Kürdi, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21.5x16-15x8, 21 varak 27 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Hüseyin Karayaka Bağış.

2.105. (1488-15714/2); Müellif tespit edilemedi, *Muhtasarun fi'l-hudûd*, İbrahim b. Yusuf el-Kürdi, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21.5x16-13.5x7, 2 varak 24 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Hüseyin Karayaka Bağış.

2.106. (1499-15725/5); Nebi Abdelbârî b. Turhan Sinôbî (ö. 936/1529), *Hayatu'l-kulub lima yezulü bihi'l-cehli ve'z-zünûb* (Sahibi Osman Efendi), hattat yok, Arapça, 1030/1621 yer yok, Nesih, 15x20.5-9x15, 104b-125b 13 satır, Karton, Akâid-Kelâm (297.45), Doğan Erdiç Bağış.

2.107. (1530-15756/3); Müellif tespit edilemedi, *Risâle fi'l-îmân ve'l-İslam*, hattat Kemal, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 12x19.5-8x14.5, 71b-73a varak 25 satır, üst kapak yok arka kapak karton, Faruk Aburşu Bağış (20.11.2018).

Akâid ve kelâm bölümünde kayıtlı olan eserler içinde ilk dönem eserleri olduğu gibi son dönemde yazılan eserler de bulunmaktadır. Mâtürîdî eserler çoğunlukta olmakla beraber Eş'arî kaynaklar da mevcuttur. Mâtürîdîliğin temel kaynaklarından olan Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *el-Vasiyye ile el-Fıkhü'l-ekber* adlı risaleleri başta gelmektedir. Ebû Câfer et-Tahâvî'nin (ö.321/933) *Akâide'si*, Ebu'l-Kâsım Muhammed es-Semerkindî'nin (ö. 342/953) *es-Sevâdü'l-a'zam'ı*, Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin (ö. 508/1114) *Bahru'l-kelâm* ve *Hulasatü'l-akâid'i*, Ömer en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) *Kitâbu'l-Akâid'i*, Nured-din es-Sâbûnî'nin (580/1184) *el-Kifâye'si* ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin (710/1310) *Umdetü'l-akâid'i* ilk dönem eserleri olması bakımından önem arz etmektedir. Son dönem Mâtürîdî kaynaklarından ise Kemâleddin İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *el-Müsayere* adlı eseri de yer almaktadır. Eş'arî kaynaklardan Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Kitâbu'l-Erbâin'i*, Kâdî Beydâvî'nin (ö. 692/1293) *Tavâliü'l-envâr'ı*, Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin (ö.895/1490) *Akâidü's-senûsî* ve Celâlüddîn ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) *er-Risale fi' isbâti'l-vâcib'ini* saymak mümkündür.

Hanefî-Mâtürîdî çizgide kaleme alınan eserleri kısaca tanıtmak faydalı olacaktır. Ebû Hanîfe'ye ait *el-Fıkhü'l-ekber* ile *el-Vasiyye'nin* yazma nüshaları sayıca daha fazladır. *el-Vasiyye* 7,¹⁹ *el-Fıkhü'l-ekber*²⁰ ise 4 adet bulunmaktadır. Ebû Hanîfe gerek *el-Fıkhü'l-ekber*'de gerekse *el-Vasiyye*'de Ehl-i sünnet akidesini kısa, özlü ve kapsayıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu eserler aynı zamanda Mâtürîdî akâidi ve kelâmı için de model oluşturmaktadır.²¹

Tahâvî'nin *Akâide'si* de önemli Mâtürîdî kaynaklarından birisidir. Eserin asıl adı *Beyânü akâidi ehli's-sünne ve'l-cemâa* olup Ebû Hanîfe'nin itikadi gö-

¹⁹ Hayatının son dönemlerinde Ebû Hanîfe'den inanç konularında vasiyette bulunması istenilmesi üzerine yazdığı *el-Vasiyye'nin* önemi ve içeriği hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa Öz, "el-Vasiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 545-546.

²⁰ Ehl-i sünnet'in hem fıkıh hem de akaidinin oluşmasında büyük bir etkiye sahip olan Ebû Hanîfe'nin önemli eserlerinden birisidir. Detaylı bilgi için bk. Şerafettin Gölcük-Adil Bebek, "el-Fıkhü'l-Ekber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 544-547.

²¹ Mustafa Öz tarafından hazırlanan ve Ebû Hanîfe'nin bu eserlerini ihtiva eden şu eserine de bakılabilir: Mustafa Öz, *İmam-ı Azamın Beş Eseri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1992).

rüşlerini ilk tespit eden kaynaklardan birisi olmasıyla özel bir konuma sahiptir. Hacmi küçük olan bu risalede Tahâvî konuları ulûhiyyet, nübüvvet ve meâd şeklinde tasnif etmiştir. Üzerine pek çok şerh yapılmıştır.²²

Semerkindî'nin *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı IV/X. Yüzyılda Maverâünnehir coğrafyasında ortaya çıkan inançla ilgili problemlerin çözümünü sağlamak amacıyla Mâtürîdî perspektiften meydana getirilmiş bir eserdir. Ehl-i sünnet inanç esaslarının altmış bir maddede sade bir dil ve üslupla özetlendiği bu eserin özgün adı ise, '*er-Reddü alâ ashâbi'l-hevâ, el-Müsemma Kitâbu's-Sevâdi'l-a'zam alâ mezhebi'l-İmâmî'l-A'zam Ebû Hanîfe*' olup '*es-Sevâdü'l-a'zam*' diye meşhur olmuştur.²³

Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin *Bahru'l-kelâm*'ı Mâtürîdî düşünce sistemi içerisindeki önemli kaynaklardandır. Nesefî'nin Mâtürîdî kelamını sistemleştiren kişi olması hem kendisini hem de eserlerini ekol içerisinde önemli duruma getirmiştir. *Bahru'l-kelâm*'da *Tabsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn* adlı eserinin özetini yapan Nesefî, inanç esaslarını akli ve nakli delillerle ortaya koymuştur. Muhtasar olup sade bir dille yazılması faydalanılması açısından kolaylık sunmaktadır.²⁴

Ömer en-Nesefî *Kitâbu'l-Akâid*'de çağının inanç problemlerini de dikkate alarak Ehl-i sünnet'in inanç esaslarını kısa ve açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yazıldığı günden itibaren hem halk arasında hem de ilim ehli arasında çokça okunan, okutulan ve üzerine şerhler yazılan önemli bir eserdir. Osmanlı medreselerinde okutulmuş, Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde de Muhammed Abduh tarafından ders kitabı olarak takip edilmiştir.²⁵

Mâtürîdîliğin sistemleşmesinde ve yayılmasında önemli bir etkiye sahip olan Sâbûnî *el-Kifâye* adlı eserinde Ehl-i sünnet inanç esaslarını sağlam deliller ve anlaşılır bir dil ve üslupla ortaya koymuştur. Muhaliflerinin fikir ve

²² Arif AYTEKİN, "el-Akâidetü't-Tahâviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 259-260.

²³ Ramazan ALTINTAŞ, "İslam İnançının Temel Klâsikleri: "Akâid Risâleleri", *Kültürümüz ve Kitap*, haz. Şaban Tutçu-Osman Kavaklıoğlu (Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 2007), 48.

²⁴ Kütüphane kayıtlarında Nesefî'nin *Hülasatü'l-akâid* adlı eserinden bahsedilse de kaynaklarda böyle bir eser zikredilmemektedir. Detaylı bilgi için bk.Yusuf Şevki YAVUZ, "Nesefî, Ebü'l-Muîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 568-570; Metin YURDAGÜR, "Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi* 21/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1985), 27-43.

²⁵ Yusuf Şevki YAVUZ, "Akâidü'n-Nesefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 217-219; Altıntaş, "İslam İnançının Temel Klâsikleri: "Akâid Risâleleri", 49-50.

görüşlerini de nakletmiştir. Daha sonra *el-Bidâye* adlı eserinde *el-Kifâye*'deki ele aldığı konuları özet bir hale getirmiştir.²⁶

Ebu'l-Berekât en-Neseî'nin eseri *Umdetü'l-akâid veya el-Umde fi'l-akâid* adıyla meşhur olsa da *Akâidü'l-hâfızıyye* ve *el-Menâr fi usûli'd-dîn* adlarıyla da bilinmektedir. Neseî inanç esaslarının tamamını kısa ve özlü bir şekilde anlatmıştır. Eserin kıymetini ifade etmek için 'kalplerdeki imanın arındırılmasında bu eserin tek başına yeterli olacağı' söylenmiştir. Yazar eserini yazmadaki gayesinin Ehl-i sünnet'in inanç sistemini ortaya koymak olduğunu belirtmiştir.²⁷ Bu esere başkaları tarafından şerhler yazılmış olsa da kendisinin yaptığı *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd* adlı şerh daha hacimli olması itibarıyla diğerlerinden daha meşhur olmuştur.²⁸

Son dönem Mâtürîdî âlimlerinden İbnü'l-Hümâm'ın *el-Müsâyere* adlı eseri sonraki dönem kelam metoduna göre yazılmış bir eserdir. İbnü'l-Hümâm bu eseri Gazzâlî'nin *er-Risâletü'l-kudsiyye* isimli eserinin baş tarafına bir mukaddime ve sonuna da bir hatime ekleme yapmak suretiyle oluşturmuştur. Gazzâlî'nin metnini takip ettiğinden dolayı da 'beraber yürümek' anlamına gelen *el-Müsâyere* ismini vermiştir. Eserinde insanları ahrette kurtaracak inanç esaslarının neler olduğunu izah etmiştir.²⁹

Şimdi de Eş'arî ekolünün eserlerini kısaca tanıtalım. Eş'arî ekolü sistemleştiren, dini ve felsefi ilimlerin pek çok alanında eserler veren âlimlerden birisi olan Gazzâlî'nin *Kitâbu'l-Erbâin*'i üç bölüm ve hatimeden oluşmaktadır. Birinci bölümde akâid konuları, ikinci bölümde ameller, üçüncü bölümde ahlakî vasıflar ve sonuç kısmında da nefis hakkında bilgiler yer almaktadır. Her bölüm onar madde halinde planlanmıştır. Akâidle ilgili bölümde Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, ahret günü ve nübüvvet meseleleri konu edilmiştir. Sıfatlar konusu ise daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu da o dönemde özellikle sıfatların varlığı ve zatla ilişkisi noktasındaki tartışmaların yoğunluğunu ortaya koymaktadır.³⁰

²⁶Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, thk. Muhammed Aruçi (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014), 17-18; Muhammed Aruçi, "Sâbûnî, Nüreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 360-361.

²⁷Ebu'l-Berekât en-Neseî, *İslâm İnançının Ana Umdeleri ('el-Umde' Tercümesi)*, çev. Temel Yeşilyurt (Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000), 9.

²⁸Mehmet Baktır, *Mâtürîdî Kelâmcıları* (Sivas: Turkuaz Hızlı Matbaa, 2013), 50-51. Neseî'nin bu eserine yapılan şerhlerden birisi Ahmed b.Oğuz el-Akşehrî'nin *el-İntikâd fi şerhi umdeti'l-i'tikâd* adlı eseridir. Bu eser üzerine yapılmış bir çalışma için bk. Enes Durmuş, *Ahmed b.Oğuz el-Akşehrî'nin el-İntikâd fi Şerhi Umdetü'l-İ'tikâd Adlı Eseri Bağlamında Bazı Kelâmî Görüşleri*, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, 2019.

²⁹Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 87-90; Baktır, *Mâtürîdî Kelâmcıları*, 52.

³⁰Ebü Hâmid el-Gazzâlî, *Kitâbu'l-Erbâin fi usûli'd-dîn*, haz. Abdullah Abdülhamid İrfânî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2003).

Kâdî Beydâvî'nin *Tavâliü'l-envâr*'ı kelâm ilminin felsefe ile kaynaştığı müteahhirîn dönemin önemli eserlerinden birisidir. Felsefi konulara ağırlık vermesinden dolayı kelâm eserlerinin felsefi bir karaktere bürünmesinde etkili olmuştur. Gazzâlî ile başlayan felsefi kelâm metodunu en üst seviyelere çıkararak sonraki eserlere de örneklik oluşturmuştur. Eser bir mukaddime ile üç bölümden oluşmakta olup tam adı *Tavâli'ü'l-envâr min metâli'i'l-enzâr*'dır.³¹

Kuzey Afrika'da meşhur bir aile olan Senûsîlere mensup olan Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî IX (XV.) yüzyılın Kuzey Afrika'daki müceddidlerden biri sayılmaktadır. İslâmî ilimlerin tamamında eserler ortaya koymasına rağmen kelâm alanında yazdığı eserlerle meşhur olmuştur. Bölgede Eş'ariyye mezhebinin tanınmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. *el-Akâidetü's-şuğra* veya *Ümmü'l-berâhîn* olarak da bilinen *Akâidü's-senûsî* adlı eseri Eş'arî mezhebinin görüşleri doğrultusunda yazmıştır. Bu eser Batı Afrika ülkelerinde de uzun süre ders kitabı olarak okutulmuştur.³²

Celâlüddîn ed-Devvânî *er-Risale fi isbâti'l-vâcib* adlı eserinde Allah'ın varlığının ispatını konu edinmektedir. Eser iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Eser alana yeni bilgiler katmaktan ziyade isbât-ı vaciple ilgili önceki bilgi birikimini derli toplu bir araya getirmektedir.³³

Osmanlı döneminde yazılan eserler de bulunmaktadır. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan'ın (ö. 870/1466) ağabeyi Mehmed Efendi'nin (ö. 855/1451) *Megâribü'z-zamân* adlı eserini isteğiyle Arapça'dan Türkçe'ye bazı ilavelerle genişleterek tercüme ettiği *Envâru'l-âşîkîn*'i her ne kadar tasavvuf alanında meşhur olsa da kâinatın yaratılışı, peygamberlere, meleklerle ve kıyamete imanla ilgili konuları içermesinden dolayı aynı zamanda akâid eseridir.³⁴

Yavuz Sultan Selim döneminin meşhur şeyhulislamı İbn Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1533) kütüphanede bulunan eserlerinden birisi *Dekâiku'l-ahbâr* diğeri de *Risâle fi hakkı ebeveyni'n-nebî*'dir. *Dekâiku'l-ahbâr*'ın içeriği hakkında bilgi verilmese de diğer eser Hz. Peygamber'in anne ve babasının dini durumları hakkında yazılmıştır. Yani Hz. Peygamber'in annesi Amine ve

³¹ Detaylı bilgi için bk. Kâdî Beydâvî, *Tavâli'ü'l-Envâr: Kelâm Metafizigi*, çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 13-19.

³² Muhammed Aruçi, "Senûsî, Muhammed b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 534-536. Bu eser Türkçe çevirisiyle birlikte basılmıştır. Bk. Mustafa Selim Yılmaz, *Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Akâidine Dair Bir İnceleme* (İstanbul: Köprü Kitap, 2020).

³³ Bilgi için bk. Harun Anay, "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9: 260.

³⁴ Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 49-51; Mustafa Uzun, "Yazıcıoğlu Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 362-363.

babası Abdullah'ın Ehl-i fetret olup sorumlu olup olmadıkları veya Hz. İbrahim'in dini olan Haniflik üzere mi öldükleri gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Bu eser kütüphane kayıtlarına *Risâle fi hakkı'l-vâlideyn* olarak kaydedilmiştir.³⁵

Kânûnî Sultan Süleyman devrinin önemli âlimlerinden biri olan İmam Birgivî'nin (ö. 981/1573) *Ahvâlü etfâli'l-müslimîn* adlı eseri Müslümanların küçük yaşta ölen çocuklarının ahretteki durumunu anlatmaktadır. *Ravdâtü'l-cennât* adlı eser kaynaklarda İmam Birgivî'ye nispet edilse de³⁶ bu eserin Hasan b. Abdullah Kâfiî Akhisârî'ye (ö. 1025/1616) ait olduğu belirtilmektedir.³⁷

III. Mehmet zamanında İstanbul'da halka vaaz eden ve öğrencilerin yetişmesi ile meşgul olan Halvetî tarikatının büyüklerinden Abdülmecîd es-Sivâsî'nin (ö. 1049/1639) *Dürrü'l-akâid*'i³⁸ ve *Ma'rifetnâme* isimli eseriyle meşhur olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (ö. 1194/1780) *Hey'etü'l-İslâm* ve *Manzûme-i hüddâ rabbim* adlı eserleri de kütüphanede bulunmaktadır.³⁹

Genel olarak değerlendirildiğinde akâid ve kelâm eserleri içerisinde Mâtürîdî kaynakların sayısal olarak daha fazla olduğu görülmektedir. Yusuf Ziya Bey kütüphanenin idaresini 1943'te ölümüne kadar devam ettirmiştir. Vefatından sonra çocukları kütüphanenin idaresiyle ilgilenmiş tâki 1980'de kamulaştırılana kadar. Kütüphanedeki kitapların ilk başışçıları olarak Yusuf Ziya Bey'in varisleri gözükmektedir. Bu kayıt tarihi de 1985'i göstermektedir. 107 akâid ve kelâm eserinden sadece 25 adedinin Yusuf Ziya Bey'in

³⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1: 352-354; İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde (Eserleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 245-247.

³⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin* (İstanbul: MEB Yayınları, 1951), 2: 252; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 285.

³⁷ Martı, *Birgivi Mehmed Efendi*, 119; Özkan, XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlim ve Fakihî Muhammed Birgivi'nin Fikhî Meselelere Yaklaşımı, 105; Emrullah Yüksel, "Birgivi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 191-194; Ahmet Turan Yüksel, "İmam Birgivi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivi*, yay. haz. Mehmet Şeker (Ankara: TDV Yayınları, 1994): 16-23; Muhammed Aruçi, "Hasan Kâfi Akhisârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 326-329. *Ravzâtü'l-cennât*'ın aidiyeti ve tahliliyle ilgili yapılan son çalışmalardan birisinde de eserin Hasan Kâfi Akhisârî'ye ait olduğu görüşü teyit edilmiştir. Bk. Mehmet Tözluyurt, "Ravzâtü'l-Cennât fi Usûli'l-İtikâdât Adlı Risalenin Aidiyeti ve İçeriği Konusunda Bir İnceleme", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019): 171-189.

³⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 50.

³⁹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 92; Mustafa Çağrıncı, "İbrahim Hakkı Erzurûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 305-311. Bağdatlı İsmail Paşa bu eserlerin isimlerini *el-Hey'etü'l-İslâmiyye fi't-tefsîr* ve *Müntehabât-ı manzûm türki ve arabî ve fârisî* olarak kaydetmektedir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 39.

varisleri tarafından kütüphaneye bağışlandığı ve 25 eserden de yarıdan fazlası Mâtürîdî inanç sisteminin temel kaynaklarını oluşturduğu görülmektedir. Ancak ne kadarı Yusuf Ziya Bey veya çocukları döneminden kalma bu hususta kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu da bize mezhepsel anlamda Yusuf Ziya Bey'in Mâtürîdîliği mi yoksa Eş'arîliği mi öncelediği hakkında bir bilgi vermemektedir. 107 eserden müellifi belli olan 90 iken müellifi belli olmayan ise 22'dir. Dil açısından taksimat yapmak gerekirse 86'sı Arapça, 20'si Osmanlıca ve 1'i Arapça-Osmanlıca'dır.

3. KÜTÜPHANEDEKİ AKÂİD VE KELÂM ŞERHLERİ

'Şerh' sözlük anlamı itibariyle 'eti kesmek; bir şeyi genişletip yaymak; sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hale getirmek' anlamlarına gelmektedir.⁴⁰ Akâid ve kelâm şerhleri denildiğinde ise; "inanç esaslarından bahseden eserlerin daha geniş bir biçimde açıklanması amacıyla yazılmış eserler" anlaşılmaktadır.

Şerhler ilim dallarında meşhur olan genellikle muhtasar nitelikteki metinler üzerine yazılan, bu eserlerdeki kapalılıkları açıklayan, eksik kısımları tamamlayan, hata bulunan noktalara temas eden ve örneklerin çokça verildiği eserlerdir.⁴¹

Şerh literatürü sadece İslam ilim geleneğine özel bir durum olmayıp dini, felsefi, hikemi, kanuni, siyasi metin, hukuki malumatlar, şiir ve nutuk gibi geniş bir alanda her ilim ve kültür ortamında yapılmıştır. İslâm dünyasında şerh geleneğini ilk dönemlere kadar götürmek mümkündür. Ancak Memlükler ve Osmanlılar zamanında yaygın bir hale gelmiştir. Diğer İslami ilimlere paralel olarak kelâmda şerh dönemi mütekaddimîn dönemde başlamış Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355), Sa'düddîn et-Teftazânî (ö. 792/1390), Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1413) ve Celâlüddîn ed-Devvânî ile zirveye ulaşmıştır. Şerh dönemi ilmi ve fikri açıdan duraklama ve gerilemenin bir göstergesi olarak kabul edilse de bir takım faydalar da sağlamıştır. Özellikle şerhlerde görülen zorluklar konulardaki derinleşmeyi sağlamış ve ilim adamlarının zor meseleleri anlamasını ve çözme kabiliyetini geliştirmiştir.⁴² Hatta şerhler İslam klasiklerinin doğru anlaşılması ve derinliğine kavranılmasında vazgeçilmez bir alandır. İlim ve felsefede devamlılığın sağlanabilmesi ve birikimin oluşturulabilmesi için şerhlere ihtiyaç vardır. Bu anlamda şerhler klasiklerin

⁴⁰ Hüseyin b. Ali İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. A. Muhammed Harun (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979), 3: 269 'şrh' mad.; İsfahânî, *el-Müfredât*, 258 'şrh' mad.; Tehânevî, *Keşşâf*, 1:1013 'şrh' mad.

⁴¹ Sedat Şensoy, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 555.

⁴² Şensoy, "Şerh", 38: 556; Yavuz, "Kelâm", 25: 200-201.

bir parçası konumundadır. Mesela, Râzî'yi (ö. 606/1204) anlamının yolu İbn Sînâ'yı (ö. 428/1037) anlamaktan geçmektedir. İbn Sînâ'yı da Râzî ve Nasîruddîn et-Tûsî'nin (ö. 672/1274) kitapları olmadan doğru ve kuşatıcı bir yoruma tabi tutmak değildir. İslâm dünyasında şerh çalışmaları sadece ilmi bir faaliyet ve eser meydana getirme işlevi görmemekte aynı zamanda ilim yolcusu olmanın ve hoca-öğrenci ilişkisinin de doğal bir sonucudur.⁴³ Şerhlerin önemi ve şarih'in yaptığı faaliyetin değeriyle ilgili Teftazânî'nin şu açıklamaları oldukça önemlidir: " Bu eseri (Nesefî'nin akâidini kastediyor), mücmel konuları tafsil ederek, anlaşılması güç yerleri açıklayarak, kapalı ve dürülü kısımlarını ortaya sererek ve gizli yönlerini izah ederek şerh etmeye gayret ettim. Bununla beraber, özetleme ve düzenleme işini yaparken sözleri esas maksadına yönelttim. Açıklamalarda ana gayeye işaret ettim. Meseleleri zihinlere yerleştirdikten sonra araştırdım. Delilleri bütün açıklığı ile ortaya koyduktan sonra inceledim. Maksatları sergiledikten sonra izah ettim. Özetleme ve kısıtlama işiyle birlikte faydaları çoğalttım. Uzatma ve usandırma işini bir yana bırakarak sözü kısa kestim. Çok kısa ve müphem, çok uzun ve anlaşılmaz şekilde yazı yazmaktan uzak kaldım".⁴⁴

Kütüphanedeki akâid ve kelâm şerhleri şunlardır:

3.1.(115-117/1); Ebü'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu fikhî'l-ekber*, Halil b. Muhammed b. Hasan, Arapça, 1083/1672 Bostan Kazası, Nesih, 21x15-16x7, 1b-22a (22 varak) 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.2.(118-120/3); Ahmed b. Musa Şemseddin el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Şerhu'l-akâidi'n-nesefiyye*, Ali b. Muhammed b. Ali, Arapça, tarih yok Sivas Şifahiye Medresesi, Talik, 20x13.5-14.4x6.2, 76b-152a (76 varak) 15 satır, Karton, Kelâm (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.3. (163-165); Sa'düddin b. Mes'ûd et-Teftazânî (793/1390), *Şerhu akâidi'n-nesefi*, Muhammed Abdülmuti Halebi, Arapça, 868/1464 yer yok, Talik, 17x11.2-12x5.5, 89 varak 15 satır, Karton (Ebru), Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.4. (167-169); Şemsüddîn Mahmud b. Ahmed el-İsfehânî (ö. 749/1348), *Teşyîdü'l-kavâid fi şerhi't-tecrîdi'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 16x12-11x7.5, 75 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.5. (175-177); Muhammed b. Muhammed Ramazan Efendi (ö.979/1571), *Şerhu akâidi'n-nesefi* (kitabın sonu eksik), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok,

⁴³ İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla!" Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (2010/1), 4-7.

⁴⁴ Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, 79.

Talik, 22x15.6-15.4x8.7, 1+124 varak 21 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.6. (184-186/1); Muhammed b. Es'ad es-Sıddık ed-Devvânî (ö.908/1502), *Mecmuatü'r-resâil (Şerhu'l-akâidi'l-adûdiyye)*, İsmail b. Bekir el-Kayserevî, Arapça, 1271/1854 yer yok, Nesih, 21.8x16-14.5x8.3, 1b-72b (72 varak) 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.7. (184-186/3); Ahmed b. Musa Şemsüddin el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Mecmuatü'r-resâil (Şerhu'l-akâidi'n-nesefiyye)*, İsmail b. Bekir el-Kayserevî, Arapça, 1271/1854 yer yok, Nesih, 22x16-14.7x8, 77b-125b (48 varak) 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.8. (270-272); Sa'düddin b. Mes'ûd et-Teftazânî (793/1390), *Şerhu akâidi'n-nesefi*, hattat yok, Arapça, 1007/1598 yer yok, Nesih, 21x15-14.5x9, 66 varak 11 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.9. (355-357/1); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu fıkhu'l-ekber* (baş tarafı eksik olup baş tarafında 5 varak Numan b. Sabit b. Ahmed Hamdi Efendi'nin 1110 tarihinde yazdığı manzumeler vardır), İbrahim b. Fazlullah, Arapça, 1089/1678 Sivas, Talik, 21x14.5-15.5x7, 5+19 varak 23 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.10. (413-3782); Şemsüddin Mahmud b. Abdurrahman el-İsfehânî (ö.749/1349), *Teşyidü'l-kavâid fi şerhi tecrîdi'l-akâid*, hattat yok, Arapça, 957/1550 yer yok, Nesih, 19.5x13-12.5x7, 74 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

3.11. (433-3802/1); Kemâlüddîn Muhammed b. İbnü'l-Hümâm es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Tavdihu li'l-kitabi'l-müsâyere fi'l-akâidi'l-münciye*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik kırması, 20x13.5-bb.mm., 2 varak (1b-2a) bb. St., Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.12. (433-3802/2); Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî (ö. 786/1384), *Şerhu vasiyyeyi'l-İmam Ebi Hanife*, Bekir b. Hamza b. Ali, Arapça, 1089/1678 Sivas Şifahîye Medresesi, Talik kırması, 20x13.5-15.5x9.5, 20 varak (2b-22a) 23 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.13. (456-3825/1); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l- fıkhu'l-ekber*, hattat yok, Arapça, 1127/1715 yer yok, Nesih, 20.2x15.4-15x8, 24 varak (1a-24a) 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.14. (506-3875/2); Hüseyin b. Hasan el-Halhâlî (ö.1014/1605), *Şerhu'l-akâidi'l-adûdiyye*, Yusuf b. Abdurrahman, Arapça, 1125/1714 Divriği Camiu'l-

Kebir Medresesi, Nesih, 20.5x14-14x7, 75 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.15. (530-3899/2), Feyzullah b. Muhammed Şeyhulislam el-Erzurûmî (ö. 1115/1720), *Şerhu'l-hadisi innallahe yeb'asü li hazihi'l-ümme* (müceddid hadisinin şerhi hakkında), hattat yok, Arapça, 1129/1717 yer yok, Talik, 20.5x15-12.5x6, 5 varak 17 satır, Deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.16. (530-3899/3); Müellif tespit edilemedi, *Terceme-i şerh-i hadisi innallahe yeb'asü li hazihi'l-ümme*, hattat yok, Osmanlıca, 1129/1717 yer yok, 20.5x15-15.5x6, 5 varak 17 satır, Deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.17. (534-3903/4); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l- fikhî'l-ekber*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 22x16-18x7, 29 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.18. (537-3906); Sa'düddin b. Mes'ûd et-Teftazânî (793/1390), *Şerhu akâidi'n-nesefti*, Fethullâh b. Abbas b. İshak, Arapça, 929/1524 yer yok, Talik, 21.5x15-14x8, 113 varak 17 satır, Deri (ön kapak yok), Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.19. (548-3917/5); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l- fikhî'l-ekber*, hattat yok, Arapça, 1092/1681 yer yok, Nesih, 21x14.5-14.5x6, 25 varak 21 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.20. (563-3932); Sa'deddin b. Mes'ûd et-Taftazânî (793/1390), *Şerhu akâidi'n-nesefti*, hattat yok, Arapça, 960/1553 yer yok, Talik, 21x13.5-13x7, 108 varak 13 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.21. (566-3935); Muhyiddin Muhammed b. Bahâuddîn (ö. 951/1544), *el-Kavlü'l-fasl (Şerhu'l- fikhî'l-ekber)*, müellif hattı, Arapça, 966/1559 yer yok, Nesih, 22x15.5-16x9.5, 195 varak 21 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.22. (597-3966/7); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l- fikhî'l-ekber*, Muhammed b. Mustafa b. Mustafa, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 22x16.5-16x8, 22 varak 21 satır, Deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.23. (598-3966/10); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l- fikhî'l-ekber*, Halil b. Muhammed b. Hasan, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 22x16.5-16x8, 33 varak 21 satır, Deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.24. (845-8930); Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413), *Şerhu'l-mevâkıf*, hattat yok, Arapça, 1224/1809 yer yok, 30.5x20.5-22x12, 317 varak 31 satır, Kelâm (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07.2010).

3.25. (924-9009); Sa'düddin b. Mes'ûd et-Teftazânî (793/1390), *Şerhu'l-makâsîd fî ilmi'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 27x17.5-19.5x12, 140 varak 27 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (02.05.1985).

3.26. (1013-9101/1); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, hattat yok, Arapça, 1124/1712 yer yok, nesih, 20.8x14-15.5x7.5, 25 varak 17 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği ilçe Halk kütüphanesi Devir.

3.27. (1069-14213/1); Nureddin Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, Ali b. Ebubekir, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20.5x15-14x9, 29 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

3.28. (1091-14235); Şemsüddin Mahmud b. Abdurrahman el-İsfehânî (ö. 749/1348), *Metâli'u'l-enzâr fî şerhi tavâli'i'l-envâr*, Ahmed b. Ali el-Hacı, Arapça, 856/1452 yer yok, Talik, 25x16-17x10, 168 varak 21 satır, Karton, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

3.29. (1150-14294); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, Hüseyin b. Ali el-Karahisari, Arapça, 1117/1705 yer yok, Nesih, 21x4-13x6, 36 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).⁴⁵

3.30. (1170-14314/2); Nureddin Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, Mustafa b. Muhammed, Arapça, 1127/1715 yer yok, Rik'a, 19x13-15x6.5, 31+2 varak 21 satır, Deri, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

3.31. (1295-14439/2); Fahu'l-İslâm Muhammed b. Hüseyin el-Pezdevî (ö. 482/1089), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, Seyyid Mustafa b. Mollazâde, Arapça, 1015/1607 yer yok, Rik'a, 19.5x13.5-14.5x7, 30 varak 15 satır, Karton (arka kapak yok), Akâid (297.45), Mehtap Temizkan Bağış (01.12.2016).

3.32. (1499-15725/3); Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1591-92), *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*, hattat yok, Arapça, 1059/1649 yer yok, Nesih, 15x20.5-7.5x13, 58b-95a 13 satır, Karton, Kelâm (297.45), Doğan Erdiç Bağış.

⁴⁵ Bu eser fıkıh bölümüne kaydedilmiştir. Ancak akaid şerhi olduğu için burada zikrettik.

3.33. (1500-15726/1); Sa'düddin b. Mes'ûd et-Teftazânî (793/1390), *Şerhu akâidi'n-neseфиyye* (sahibi: Ömer b. Abdullah es-Sivasi), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 13.5x20-6.5x14.5, 36-78a 17 satır, Karton, Kelâm (297.45), Doğan Erdinç Bağış.

3.34. (1508-15734/1); Celalüddin ed-Devvânî (ö. 908/1502), *Şerhu tenzibi'l-mantık ve'l-keîâm*, Veli b. Hızır b. Ali, Arapça, 1093/1682 yer yok, Nesih, 15x21-7x14, 16-36b 19 satır, Karton miklebli, Kelâm (297.45), Doğan Erdinç Bağış.

3.35. (1530-15756/1); Ebu Abdullah Hüseyin ed-Demeğani (ö.?), *el-Kavâidü's-şemsiyye fi şerhi'l-akâidi'l-adûdiyye*, İsmail b. Ebubekir Nesai, Arapça, 807/1405 yer yok, Nesih, 12x19.5-8x16, 2b-69b varak 25 satır, üst kapak yok arka kapak karton, Faruk Aburşu Bağış (20.11.2018).

Şerhler içerisinde Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber*'i üzerine yapılan şerhten¹⁴, Ömer en-Neseffî'nin *Akâid*'i üzerine yapılandır ise 7 şerh yer almaktadır. Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber*'i üzerine yapılan mevcut 14 şerhten 10 tanesi Ebü'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisavî'ye (ö. 1000/1591-92), 2'si ise Nureddin Ali el-Kârî'ye (ö. 1014/1605) aittir. Mağnisavî'nin yapmış olduğu şerh, Osmanlı dünyasında çokça tanınan şerhlerden birisidir.⁴⁶ Ömer en-Neseffî'nin *Akâid*'i ile ilgili şerhlerden 5 tanesi Sa'deddin b. Mes'ûd et-Teftazânî'ye (793/1390) aittir. Teftazânî'nin şerhi şerhler içerisinde en meşhur olanı ve üzerine en fazla şerh, haşiye ve ta'likler yapılandır. Ömer en-Neseffî'nin metnine yapılan şerhlerden daha çok Teftazânî'nin eserine şerh ve haşiye yapılmış olup bunların sayısı elli civarındadır. Teftazânî bu şerhte zaman zaman Mâtürîdî olan Neseffî'yi tenkit ederek Eş'ariliği savunmuş olmakla birlikte yer yer Mâtürîdî'nin görüşlerini de benimsemektedir.⁴⁷ İbnü'l-Hümâm'ın kendi eseri olan *el-Müsâyer'e* yazmış olduğu *Tavdihu li'l-kitabi'l-müsâyer'e fi'l-akâidi'l-münciye* adlı şerh de kütüphanede bulunan önemli şerhlerden birisidir.⁴⁸ Abdurrahman el-İsfehânî'nin (ö. 749/1349) *Teşyîdü'l-kavâid* adlı Tûsî'nin *Tecrîdü'l-akâid*'ine yazdığı şerh de önemli eserlerdendir. İsfehânî bu şerhte özellikle imamet bahsinde Tûsî'nin şîu imamet

⁴⁶ Mağnisavî bu şerhi 930 (1523) yılında tamamlamıştır. Türkçeye Sabit Ünal tarafından *Fıkh-ı Ekber ve İzahı* adıyla (Ankara, 1956, 1985) çevrilmiştir. Ahmet Karadavut tarafından da başka bir neşri ve Türkçe çevrisi (Ankara, 1982) bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Gölcük-Bebek, "el-Fıkhü'l-Ekber", 12: 546. Ayrıca Yunus Vehbi Yavuz tarafından *Fıkh-ı Ekber İmam Mâtürîdî, Ebü'l-Münteha ve Molla Hüseyin Şerhleri* olarak Türkçeye çeviri yapılmıştır. Bk. İmamı Âzam, *Fıkh-ı Ekber İmam Mâtürîdî, Ebü'l-Münteha ve Molla Hüseyin Şerhleri*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Bayrak Yayınları, 1992).

⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Yavuz, "Akâidü'n-Neseffî", 2: 217-219

⁴⁸ İbnü'l-Hümâm'ın eserine yazılan diğer şerhler hakkında bilgi için bk. Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21: 87-90; Baktır, *Mâtürîdî Kelâmcıları*, 52.

nazariyesi anlayışına ciddi eleştiriler getirmiştir.⁴⁹ Cürcânî'nin İcî'nin *el-Mevâkıf*'ına yazdığı *Şerhu'l-mevâkıf* ve Teftazânî'nin kendi eseri olan *el-Makâsîd*'a yazdığı *Şerhu'l-makâsîd* adlı şerhler de Eş'arî şerh geleneği içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Bu eserler üzerine Mâtürîdî âlimleri şerhler yazdığı gibi Mâtürîdî olmayanlarda yazmıştır. Bu da Ebû Hanîfe ve Ömer en-Nesefî'nin eserlerinin ilim çevrelerinde ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. 35 şerhten 34'ünün müellifi belli olup 1 tanesinin müellifi tespit edilememiştir. Bu şerhlerin tamamının dili Arapça'dır.

4. KÜTÜPHANEDEKİ AKÂİD VE KELÂM HÂŞİYELERİ

'Hâşiye'; 'doldurmak, gereğinden fazla söz söylemek veya yazmak' anlamlarına gelen 'haşv' mastarından türetilmiş bir isim olup 'söz ve yazıdaki fazlalıklar, bir şeyin kenarı, bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarlarındaki boşluk' demektir. Terim olarak ise, 'sayfa boşluklarına ilave edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not' anlamında olup hâmiş ve derkenar kelimeleriyle aynı anlama gelmektedir. Akâid ve kelâm terimi olarak ise 'hâşiye'; inançla ilgili meselelerle ilgili yazılan eserlerdeki bazı kelimeleri, terkipleri veya metinde geçen özel kavramlarla ilgili açıklamaları ihtiva eden eserlere denir.⁵⁰

Hâşiye'nin şerhten farkına gelince, şerh bir eserin bütünüyle ilgili ve geniş açıklamaları kapsarken hâşiye eserin bütününe değil de metinde geçen bazı kelime ve terkipleri açıklamaya yönelik kısa izahları ihtiva etmesidir. Özellikle kelimelerde hâşiye geleneği şerhlerle birlikte müteahhirin dönemde başlamış, İcî, Taftazânî, Cürcânî ve Devvânî ile devam ederek zirveye ulaşmıştır.⁵¹

Kütüphanede bulunan akâid ve kelâm hâşiyeleri şu şekildedir:

4.1.(143-145); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiye-tü'l-hayâlî el-müsemmeâ li şücâ* (kitap 7 bölüm),hattat yok, Arapça, 953/1547 yer yok, Nestalik, 18.5x12.6-12.3x6.9, 142+1 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.2. (144-146); Celaleddin ed-Devvânî (ö. 908/1502), *Hâşiyetü'n- alâ Hâşiye-ti's-südûr li tecrîdî'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Rik'a, 18x13-

⁴⁹ Tûsî'nin eserleri hakkında bk. Agil Şirinov, Nasîrüddin Tûsî'de Varlık ve Ulûhiyyet (İstanbul: İSAM Yayınları,2011, 42.

⁵⁰Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hâşiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 419.

⁵¹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2010), 33-34; Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 10. baskı (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 243-244.

13x8.5, 1+125+2 varak 25 satır, Kat'ı Cilt, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.3. (242-244/5); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiye alâ şerhi akâidi'n-neseft* (sonu eksik), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 20.5x13.5-17.5x7.5, 7 varak 15 satır, Karton, Kelâm (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.4. (259-261/1); Muhyiddîn Muhammed b. Ali el-Karabâğî (ö. ?), *Hâşiyetü'n- alâ risâleti isbâti'l-vâcib*, Muhammed Nezir Han Muhammed, Arapça, 1084/1703 yer yok, Talik, 21x15-16x8, 36 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.5. (263-265/1); Yahya eş-Şâvî el-Cezâirî (ö. ?), *Hâşiyetü tevki'di'l-akd*, müellif hattı, Arapça, 1087/1676 yer yok, Nesih, 21.5x16-15x8.5, 173 varak 21 satır, Deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.6. (323-325); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiyetü alâ şerhi akâidi'n-neseft*, Mustafa b. Muhammed, Arapça, 1097/1716 yer yok, Talik, 98 varak 13 satır, 22.5x12.5-11.3x4.3, Deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.7. (336-338); Şemsüddîn Muhammed et-Tebrizî el-Hanefî (ö. ?), *Hâşiye alâ risâleti fi isbâti'l-vâcibi'l-kadîme* (baş tarafı eksik), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 24.5x14.7-15.5x6.5, 37 varak 17 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.8. (337-339); Saçaklızâde Muhamed b. Mahmûd el-Maraşî (ö. 1145/1732), *Neşrû't-tavâlî*, Hammad b. Ali es-Sivâsî, Arapça, 1215/1789 yer yok, Nesih, 23.4x16-16x9, 103 varak 19 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

4.9. (392-3761); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiye alâ şerhi'l-akâidi'l-adûdiyye* (sahibi: Yahya b. Hacı Hatib), hattat yok, Arapça, 954/1547 yer yok, Rik'a, 19x13-12.5x7.5, 230 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (02.05.1985).

4.10. (506-3875/3); Celalüddin ed-Devvânî (ö. 908/1502), *Hâşiyetü'n-alâ hâşiyeti's-Sudûr li tecrîdi'l-akâid*, Yusuf b. Abdurrahman, Arapça, 1126/1715 yer yok, Nesih, 20.5x14-14x7, 69 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (02.05.1985).

4.11. (592-3961/1); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiyetü alâ şerhi akâidi'n-neseft*, hattat yok, Arapça, Nesih, 20.5x15-14.5x6.5, 65 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (02.05.1985).

4.12. (593-3962); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiyetü alâ şerhi akâidi'n-neseffî*, İbadullah el-Müteal, Arapça, 954/1547 yer yok, Talik, 22x15.5-14x7.2, 178 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (02.05.1985).

4.13. (813-8897); Ramazan b. Muhammed el-Hanefî (ö. 887/1482), *Hâşiyetü'n li Ramazan Efendi alâ şerhi'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 24x13-14x7, 176 varak 19 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (07.10.2010).

4.14. (912-8997/3); Mirzacan Habîbullâh ed-Dihlevî (ö. 994/1585), *Hâşiyetü alâ risâle isbâti'l-vâcib*, hattat yok, Arapça, 1000/1592 yer yok, Nesih, 19x14-14x4.5, 68 varak 19 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (07.10.2010).

4.15. (923-9008/6); Hüsam Çelebi Hüsameddin b. Abdurrahman Tokâdî (ö. 959 /1520), *Hâşiyetü'l-hâşiyetü alâ şerhi tecrîdi'l-akâid*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 19.5x12.5-6x13.5, 18 varak 21 satır, Deri, Kelâm (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (07.10.2010).

4.16. (1015-9103); Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiyetü'l-hayâlî alâ şerhi'l-akâid* (içerisinde 1 risale var), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 20x13.5-15.5x6.5, 44 varak 18 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

4.17. (1037-9125); Abdülhakîm b. Şemsüddîn Siyalkutî (ö. 1067/1656), *Hâşiyetü's-siyalkutî alâ hâşiyeti'l-hâyâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 22.5x16.5-17.5x10.5, 78 varak 27 satır, cilt bilgisi yok, Akâid (297.45), Divriği İlçe Halk Kütüphanesi Devir.

4.18. (1117-14261); Mes'ud b. Ömer b. Sa'düddin et-Taftazânî (ö. 792/1389), *Hâşiyetü ale'l-keşşâf*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 18x13-13x9, 1+145 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

4.19. (1500-15726/2), Ahmed b. Musa Şemsüddîn el-Hayâlî (ö. 875/1470), *Hâşiyetü alâ şerhi akâidi'n-neseffîye* (baş tarafı eksiz), hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 13.5x20-?, 79a-130b 13 satır, Karton, Kelâm (297.45), Doğan Erdinç Bağış.

4.20. (1525-15751/7); Habibullah b. Abdullah eş-Şirâzî Mirzacan (ö. ?), *Hâşiyetü alâ şerhi Karabâğî el-Hanefî li isbâti'l-vâcib*, İsmail b. Hâcib, Arapça, 1087/1677 yer yok, Talik, 15x21-8x14, 184a-217a 17 satır, Karton miklebli, Kelâm (297.45), Süleyman Cesur Bağış (21.06. 2018).

Hâşiyeler içerisinde Şemsüddîn el-Hayâlî'nin (ö. 875/1470) Neseffî'nin *Akâid*'i üzerine yaptığı hâşiyeden 7 tane bulunmakta olup sayıca en fazla

olandır.⁵² Saçaklızâde el-Maraşî (1145/1732), Kâdî Beyzâvî'nin *Tavâliu'l-envâr*'ı üzerine yazdığı *Neşrü't-tavâlî* adlı haşiyede eserin metin ve şerhlerinin incelemesini yaptıktan sonra mutlak hakikatin ne olduğunu anlatmaktadır.⁵³ Devvânî ve Abdurrahman Tokâdî'nin (ö.959/1520) Tûsî'nin *Tecrîdü'l-akâid*'ine yazdıkları haşiyelerde önemlidir. 20 hâşiyenin tamamının müellifi mevcut olup bunların dili Arapça'dır.

5. KÜTÜPHANEDEKİ AKÂİD VE KELÂM KASİDELERİ VE ŞERHLERİ

Sözlükte, "arzetmek, kastetmek, bir şeye doğru yönelmek"⁵⁴ gibi manalara gelen "kaside", 'kasd' kökünden türemiş olup terim olarak "belli bir amaç doğrultusunda söylenen, üzerinde düşünülen, gözden geçirilen şiir" anlamına gelmektedir.⁵⁵ Akâid ve kelâm alanında kaside denilince, inanç esaslarının kaside türünde şiirsel olarak ifade edildiği eserler akla gelmektedir.

Akâid ve kelâmla ilgili kütüphanedeki kasideler şunlardır:

5.1.(222-224/2); Hızır Bey (ö. 863/1459), *Kaside-i nûniyye*, Eyyüb b. Hasan el-Kıbrîsî, Arapça, 1174/1760 yer yok, Harekeli Nesih, 20.5x14.3-14.5x7.5, 5 varak 13 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.2. (222-224/3); Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer İbnü'l-Verdi el-Halebî (ö. ?), *el-Kasidetü'l-lâmiye*, Celal Şah İbni Hasan İbni Mustafa, Arapça, 1175/1761 yer yok, Rik'a, 20.5x14.3-16x13, 4+2 varak 15 satır 2 sütun, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.3. (235-237/2); Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 921/1515), *el-Kasidetü'd-dimyâtî fi't-tevessül bi esmâillâhi hüsnâ*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 22x16.5-16.5x8.5, 30 varak 13 satır 2 sütun, Deri, Esmâü'l-Hüsnâ (297.21), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.4. (255-257/3); Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî (ö. 575/1179), *Kasidetü'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21x15-15x9, 6 varak (115b-121b) 5 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

⁵² Hayâlî, Fatih Sultan Mehmed devri âlimlerinden birisi olup Hızır Bey'in de öğrencilerindedir. Hayâlî daha çok akâid ve kelimeler üzerine yaptığı şerh ve haşiyelerle ön plana çıkan bir âlimdir. Kendisi ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Adil Bebek, "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17: 3-5; Ömer Aydın, *Türk Kelâm Bilginleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 56-57.

⁵³ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 434-435; Yusuf Şevki Yavuz, "Tavâliu'l-Envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 180-181.

⁵⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, 404-405.

⁵⁵ Hüseyin Elmali, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 562.

5.5. (282-284/2); Tahmisi Turâbî (ö. ?), *Kaside-i bürüde'nin tahmisi*, Abdülaziz Molla b. Kanber, Arapça-Farsça-Osmanlıca, 1067/1657 yer yok, Talik, ebat bilgisi yok, 28 varak 13 satır, Deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.6. (389-3758/3); Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî (ö. 575/1179), *Bed'ü'l-emâlî*, İbn-i Ebubekir es-Sivâsî, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 17x11.5-12.2x8, 68b-70b 3 varak 13 satır, Deri, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.6. (824-8908/1); Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî (ö. 575/1179), *Bed'ü'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 21x15-14x7, 1b-3b 3 varak sb. b., Karton sırtı deri, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü (10.07. 2010).

5.7. (1069-14213/2); Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî (ö. 575/1179), *Bed'ü'l-emâlî*, Mustafa b. Abdullah, Arapça, 1243/1827 yer yok, Nesih, 20.5x15-14x9, 3 varak 10 satır, Karton, Akâid (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19. 10. 2016).

5.8. (1306-14450); Hızır Bey (ö. 863/1459), *Kaside-i nûniyye*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21.5x15-12.5x45, 10 varak 10 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

8 kasideden 4'ünü Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî'nin (ö. 575/1179) *Bed'ü'l-emâlî*'si, 2'sini ise Hızır Bey'in (ö. 863/1459) *Kaside-i nûniyye*'si oluşturmaktadır. Her iki eser sahibi de Mâtürîdîyye âlimidir. el-Ûşî, Fergana Vadisi'nde bulunan ve bugünkü adıyla Oş'da doğan Kırgız bir âlimdir. Eseri *el-Emâlî*, *Bed'ü'l-emâlî* ve *Kasidetü'l-lâmiyye* olarak da bilinir. 68 beyitten oluşmaktadır. Her dönemde çokça okunmuş ve ezberlenmiştir.⁵⁶ Hızır Bey (ö. 863/1459) ise Osmanlı kalamcısı ve fıkıh âlimi olup Fatih Sultan Mehmet'in ilk İstanbul kadısıdır. *Kaside-i nûniyye* 105 beyitten oluşmakta olup her beyit 'nûn' harfiyle sona erdiği için bu adla adlandırılmıştır. Ayrıca *Cevâhirü'l-akâid* diye de bilinir. Bu akâid risalesi Türk dünyasında çok yaygındır.⁵⁷ Kasidelerin 7 tanesinin dili Arapça iken 1'i Arapça-Farsça-Osmanlıca'dır. Tamamının müellifi mevcuttur.

⁵⁶ Sirâceddîn Ali b. Osman el-Ûşî, *Emâlî Şerhi*, çev. Bekir Topaloğlu, 5. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 11; Ûşî ve eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Sait Toprak, "Ûşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 230-231; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 73-75. *Bed'ü'l-Emâlî*'nin 66 beyit olduğu ancak bazı beyitlerin, nüshaların bir kısmında tekrar edilmesinden dolayı 67 veya 68 beyit olarak kaydedildiği belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Bakır, *Mâtürîdî Kelâmcıları*, 41.

⁵⁷ Detaylı bilgi için bk. M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987); Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17: 413-415; Yazıcıoğlu, "el-Kasidetü'n-Nûniyye", *Türkiye Diyanet*

Kasideler üzerine yapılan şerhler ise şunlardır:

5.9. (146-148/2); İzzüddin Muhammed b. Ebubekir İbn Cemmaa (ö.?), *Şerhu kasideti'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18.5x13.7-12.8x9.5, 77 varak 17 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.10. (222-224/1); Davud b. Muhammed el-Karsî (ö. ?), *Şerhu kasideti'n-nûniyye*, Eyyüb b. Hasan el-Kıbrısî, Arapça, 1174/1760 yer yok, Nestalik, 20.5x14.3-15.5x9, 49+3 varak 23 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.11. (222-224/4); Nureddin b. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *Şerhu'l-bed'i'l-emâlî*, Eyyüb b. Hasan el-Kıbrısî, Arapça, 1175/1761 yer yok, Nesih, 20.5x14.3-15x7, 37 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.12. (358-360/5); Muhyiddin Mehmed b. İbrahim Niksarî (ö. 901/1495), *Şerhu kasideti yekülü'l-abd*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 21.5x16-16x10, 24 varak 19 satır, ciltsiz, Akâid (297.45), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

5.13. (413-3782); Ahmed b. Musa el-Hayâlî (Ö. 875/1470), *Şerhu'l-kasideti'n-nûniyye*, Şaban b. Muhammed, Arapça, 1070/1660 yer yok, Nesih, 20x14.5-15.6x9.8, 91 varak 19 satır, Karton, Akâid (297.45), Sivas Müze Müdürlüğü Devir (02.05.1985).

5.14. (1066-14210/2); Ali b. Osman b. Muhammed el-Ûşî (ö. 575/1179), *Şerhu bed'i'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Nesih, 18.2x13.5-15x11, 35 varak 15 satır, Karton, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

5.15. (1171-14315/1); Abdurrahim b. Ebubekir b. Süleyman el-Hanefi el-Maraşî (ö. 1062/1551), *Şerhu kasideti'l-emâlî*, hattat yok, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 21.5x14-15x7, 1b-27a (27 varak) 27 satır, Deri, Kelâm (297.45), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Devir (19.10.2016).

5.16. (1300-14444/8); Celalüddin es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Şerhu alâ bed'i'l-emâlî*, Muhammed b. Mahmud b. Ali, Arapça, tarih ve yer yok, Talik, 19.5x13-bb.mm., 25 varak (76b-101a) 21 satır, Deri, Kelâm (297.45), Mustafa Taki Efendi Bağış.

5.17. (1331-15446); Muhammed Şükri b. Ahmed Ataullah (ö. ?), *Nuhbetü'l-akâid terceme-i hayri'l-kalâid=Şerhu kaside-i nûniyye*, hattat yok, Osmanlıca,

Vakfi İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 571-572; Altıntaş, "İslam İnancının Temel Klâsikleri: "Akâid Risâleleri", 52-53.

tarikh ve yer yok, Talik, 23.5x17-15x9, 95 varak 19 satır, Deri, Kelâm (297.45), Hacı Hasan Akyol Efendi Bağış.

9 kaside şerhinden 6'sı Ūşî'nin *el-Emâlî*'sine 3'ü de Hızır Bey'in *Kaside-i Nûniyye*'sine aittir. 8 tanesi Arapça yazılmış iken 1 tanesi Osmanlıca olup tamamının müellifleri mevcuttur.

SONUÇ

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi aydınlarından ve ilim adamlarından Yusuf Ziya Bey tarafından 1908 yılında kendi imkânlarıyla Sivas'ta kurulan 'Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi' ülkemizdeki 18 yazma eser kütüphanesinden birisidir. Kütüphane, içerisinde hem yazma hem matbu ve hem de süreli yayınları barındırmaktadır. Özellikle yazma eserleri ihtiva etmesi sebebiyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Müslümanlar olarak geçmişten günümüze ilmi ve kültürel değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasında Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinin önemli bir görevi yerine getirdiği hiç şüphesiz ortadadır.

Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde son ilave ve bağışlarla birlikte 1532 yazma eser mevcuttur. Bu yazma eserlerden 179'u akâid ve kelâmı ilgidir. 179 eserden 156'sı Arapça, 21'i Osmanlıca, 1'i Arapça-Osmanlıca ve 1'isi de Arapça-Osmanlıca-Farsça dillerindedir. 156'sını müellifi belli iken 23'ünün yazarı belli değildir.

Akâid ve kelim metni 107'dir. 85 tanesinin yazarı belli iken 22'sinin belli değildir. 86'sının dili Arapça, 20'si Osmanlıca ve 1'i Arapça-Osmanlıca'dır. 35 şerhten 34'ünün yazarı belli, 1'inin ki belli değildir. Şerhlerin tamamı Arapça'dır. 20 haşiyenin tamamının yazarı belli olup dili Arapça'dır. 8 kaside bulunmakta olup tamamının yazarı bellidir. 7'si Arapça, 1'i Arapça-Farsça-Osmanlıca'dır. 9 kaside şerhinin tamamının yazarı bellidir. 8'i Arapça, 1'i Osmanlıca'dır.

Kütüphanede bulunan yazma akâid ve kelâm eserleri genel olarak Mâtürîdî kaynaklardan oluşmaktadır. Özellikle Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhul-ekber*, *el-Vasiyye* ve Ömer Neseî'nin *Akâid*'i ve bunlar üzerine yapılan şerh ve haşiyeler türü çalışmalar büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Bu çalışmalar bu eserlerin ilim camiasında ne kadar etkili olduğunu ortaya koymakla birlikte kütüphanenin bulunduğu şehir halkının da itikâdî görüşlerinin rengini belirtmektedir. Kütüphanede inançla ilgili ilk dönemde yazılan eserler bulunduğu gibi Müslüman Türklerin yetiştirmiş olduğu Ūşî, İbnü'l-Hümâm ve Hızır Bey gibi âlimlerin eserleri de mevcuttur. Mâtürîdî kaynakların çok olmakla birlikte Gazzâlî, Kâdî Beydâvî, İcî, Cürcânî, Teftazânî, Devvânî gibi

Eş'arî âlimlerin eserleri de bulunmaktadır. Ancak ne Mâtürîdî'nin ne de Eş'arî'nin herhangi bir eseri bulunmaktadır.

Osmanlı medrese müfredatında yoğunluklu olarak Eş'arî âlimlerin kelâm eserleri okutulmaktaydı. Ancak bu kütüphane kataloglarında karşımıza çıkan durum bu genellemeye aykırı gibi durmaktadır. Bu durum acaba Osmanlı son döneminde Mâtürîdî çalışmalarına yönelik artan bir ilginin göstergesi midir? Yoksa medrese müfredatında Eş'arî eserlerin çoğunlukla yer alması onların halk veya aydınlar nezdinde de yaygın olduğunu gösterip göstermeyeceğini bu kayıtlardan çıkarmak oldukça güç gözükmektedir. Ayrıca Yusuf Ziya Bey'in tercihinin de Mâtürîdîlikten yana olduğunu da ortaya koyacak bir veri yoktur. Zira Yusuf Ziya Bey 1943'te vefatına kadar kütüphanenin idaresini uhdesinde taşımış ancak vefatından sonra bu yetki çocuklarına geçmiştir. Çocukları da 1980'de kamulaştırılana kadar kütüphanenin idaresiyle meşgul olmuştur. Bugünkü katalog bilgilerine göre ilk eserlerin en erken kayıt tarihi 1985 ve bağışlayanlar da Yusuf Ziya Bey'in varisleridir. Ancak kütüphanedeki akâid ve kelâm eserlerinin büyük bir çoğunluğunun Mâtürîdî kaynaklardan oluşmasından hareketle kütüphanenin bulunduğu şehrin halkının temâyülünün bu doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür.

Kütüphanede İmam Birgivi'nin *Ahvâlü etfâli'l-müslimîn* gibi bazı akâid ve kelâm eserlerinin yanlışlıkla ahlak, fıkıh ve tecvid gibi farklı alanlara kaydedildiği tespit edilmiştir. Yine akâid ve kelâm eseri olmayıp kavramlar sözlüğü olan Cürçânî'nin *et-Ta'rîfât*'ı da kelâm bölümüne kaydedilmiştir. Bu da kayıt yaparken azami derecede dikkat edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Biz bu çalışmamızla kütüphanedeki akâid ve kelâm eserlerini belli bir sistematik içerisinde ortaya koymaya çalıştık. Amacımız yapılan çalışmanın daha anlaşılır olabilmesini ve karmaşıklıktan uzak olmasını sağlamaktır. Kütüphane kayıtlarında ise bizim bu çalışmada yaptığımız gibi bir tasnif bulunmamakta, eserler geliş sırasına göre kayıt altına alınmaktadır. İşe eserleri belirterek başladık. Eserlerden sonra şerhleri ve şerhler üzerine yapılan haşiyeleri sıraladık. Daha sonra kaside türünde yazılmış olanlar ve bunlar üzerine yapılan şerhlere geçtik. Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki akâid ve kelâmla ilgili eserlerini ortaya koyduğumuz bu çalışma, kütüphanenin önemini ortaya koyma ve ilim erbabının dikkatlerini buradaki yazma eserlere çekme noktasında yapılan çalışmalardan bir tanesidir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Ramazan. "İslam İnancının Temel Klâsikleri: "Akâid Risâleleri". *Kültürümüz ve Kitap*. Haz. Şaban Tutçu-Osman Kavaklıoğlu. Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2007.
- Anay, Harun. "Devvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 257-262. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Arslan. Ahmet Turan. *İmam Birgiovî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.
- Aruçi, Muhammed. "Sâbûnî, Nûreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 360-361. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Aruçi, Muhammed. "Senûsî, Muhammed b. Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 534-535. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Aruçi, Muhammed. "Hasan Kâfî Akhisârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 326-329. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Aslanoğlu, İbrahim. *Sivas Meşhurları*. 2 cilt. Sivas: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Aydın, Ömer. *Türk Kelâm Bilginleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Aytekin, Arif. "el-Akîdetü't-Tahâviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 259-260. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bağdathî, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifin*. 2 cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1951.
- Baktır, Mehmet. *Mâtürîdî Kelâmcıları*. Sivas: Turkuaz Hızlı Matbaa, 2013.
- Bebek, Adil. "Hayâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 3-5. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Bilgin, Orhan. "Yazma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 369-373. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelam*. Sad. Mehmet Talu ve dğr. İstanbul: Tereke Yayınevi, 2007.
- Bursalı, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Yay. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen. 3 cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Çağrı, Mustafa. "İbrahim Hakkı Erzurûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21:305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde (Eserleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çelebioğlu, Âmil. "Ahmed Bican". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:49-51. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çetinkaya, Bayram Ali. "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokratu Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2008): 63-90.
- Demir, Halis. "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (Aralık/December 2018):187-232.
- Denizli, Hikmet. *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas: Özbelsan A. Ş. Yayınları, 1998.
- Durmuş, Enes. *Ahmed b. Oğuz el-Akşehrî'nin el-İntikâd fî Şerhi Umdeti'l-İ'tikâd Adlı Eseri Bağlamında Bazı Kelâmî Görüşleri*. Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, 2019.

- Elmalı, Hüseyin. "Kaside". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 562-564. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Erünsal, İsmail E. "Kütüphâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 11-32. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Erbâîn fî usûli'd-dîn*. Haz. A. Muhammed İrfânî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2003.
- Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. 10. Baskı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.
- Gölcük, Şerafettin-Bebek, Adil. "el-Fikhü'l-Ekber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 544-547. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Göztepe, Yüksel-Çınar, Fatih. "Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Tasavvufî Eserler". *Akademiar* 5 (Ankara-Aralık 2018): 13-46.
- Günaydın, A. Necip. *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Harpütî, Abdullatif. *Kelâm İlmine Giriş*. Çev. Fikret Karaman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- İbn Fâris, Hüseyin b. Ali. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. Thk. A. Muhammed Harun. 6 cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İmamı Âzam, *Fikh-ı Ekber İmamı Matüridi, Ebu'l-Müntheha ve Molla Hüseyin Şerhleri*. Çev. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1992.
- İsfehânî, Râgib. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Kâdî Beydâvî, Ömer. *Tavâli'u'l-Envâr: Kelâm Metafiziği*. Çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Kara, İsmail. "Unuttuklarını Hatırla!" Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not". *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (2010/1): 1-67.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Akâid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 212-216. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Koca, Ferhat. "İbnü'l-Hümâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21:87-90. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Kucur, Sadi S. "Râhatogulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 410-411. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Martı, Huriye. *Birgiovî Mehmed Efendi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Ahmet b. Mahmût. *İslâm İnancının Ana Umdeleri ('el-Umde' Tercümesi)*. Çev. Temel Yeşilyurt. Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000.
- Öz, Mustafa. *İmam-ı Azamın Beş Eseri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1992.
- Öz, Mustafa. "el-Vasıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 545-546. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Özervarlı, M. Sait. "el-Emâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 73-75. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Özkan, Mehmet. XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlim ve Fakihî Muhammed Birgiovî'nin Fikhî Meselelere Yaklaşımı. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Özkan, Şule. *Ziya Bey Kütüphanesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi*, Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2003.
- Özler, Mevlüt. "Kelâm Tarihi". *Kelâm El Kitabı*. Ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Rukancı, Fatih. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi". *Türk Kütüphaneciliği* 19/2 (2005): 278-281.

- Sâbûnî, Nûreddîn. *el-Kifâye fi'l-hidâye*. Thk. Muhammed Aruçi. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Sivas Kültür Envanteri*. 2 cilt. Sivas: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011.
- Şensoy, Sedat. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 555-558. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Şimşek, Zeynep. *Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Alanındaki Yazma Eserlerin Tespiti ve Tasnifi*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2005.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa. *Mevsûatü mustalâhâtü miftâhi's-saâde ve misbâhi's-siyâde fi mevdûâtü'l-ulûm*. Thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1998.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâf-ı ıstılâhâtü fûnûn ve'l-ulûm*. Thk. Ali Dahrûc. 2 cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmi Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2010.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*.2. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Toprak, Mehmet Sait. "Üşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 230-231. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Topuzoğlu, Rüştü Tevfik. "Hâşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 419-422. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Tözluyurt, Mehmet. "Ravzâtü'l-Cennât fi usûli'l-i'tikâdât Adlı Risalenin Aidiyeti ve Tahlili Konusunda Bir İnceleme". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019): 171-189.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Kanun No: 6093. Kabul Tarihi: 28/12/2010.
- Üşî, Sirâceddîn Ali b. Osman. *Emâlî Şerhi*. Çev. Bekir Topaloğlu, 5. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018:
- Uzun, Mustafa. "Yazıcıoğlu Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 362-363. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Akâidü'n-Nesefî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 217-219. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kelâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 196-203. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nesefî, Ebü'l-Muîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32:568-570. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tavâliu'l-Envâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 180-181. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yazıcıoğlu, M. Said. *Hızır Bey*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Yazıcıoğlu, M. Said. "Hızır Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 413-415. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Yazıcıoğlu, M. Said. "el-Kasîdetü'n-Nûniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 571-572. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Mustafa Selim. *Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Akâidine Dair Bir İnceleme*. İstanbul: Köprü Kitap, 2020.
- Yurdagür, Metin. "Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin Hayatı ve Eserleri". *Diyanet Dergisi* 21/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1985): 27-43.
- Yüksel, Emrullah. *Mehmed Birgivi'nin Dinî ve Siyasî Görüşleri*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yüksel, Emrullah. "Birgivî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.6: 191-194. Ankara: TDV Yayınları, 1992.